

FAZEKAS ISTVÁN

A GYŐRI EGYHÁZMEGYE KATOLIKUS ALSÓPAPSÁGA 1641–1714 KÖZÖTT

A hazai egyháztörténetírás eddig kevés figyelmet szentelt az alsópapságnak, legfeljebb a plébániatörténetek, illetve egyes egyházmegyék történeti névtári adatai számot róluk. Külföldön, elsősorban Franciaországban azonban a szociológia betörése az egyháztörténetírás területére új perspektívát nyitott az alsópapság kutatása terén is. A papoknak az egyházközség életében betöltött fontos szerepét szem előtt tartva a kutatók kezdtek figyelmet fordítani származásukra, iskoláztatásukra, képzettségükre. Ezek a munkák statisztikai elemzésekkel mutatták be egy-egy egyházmegye papságát, másrészt pedig az egyházmegye történetét a lelkészkedő papság és a hívek szemszögéből vizsgálták.¹ A francia minta, illetve a történeti antropológia hatására a német nyelvű történetírásban is megindultak hasonló kutatások.² A hazai szűkösebb forrásadottságokhoz alkalmazkodva erre törekszik tanulmányunk is.

A dolgozat alapvető forrásul a vizitációk szolgálnak, melyek a korszakhatárt is kijelölik: 1641-ből származik az első fennmaradt vizitációs jegyzőkönyv az egyházmegye területéről, és 1713/14-ben zajlott az utolsó olyan egyházlátogatás, amelyről még az egyházmegye nagyobb részében maradt fenn jegyzőkönyv.³ A

1 Összefoglalóan *Carla Russo*: Studi recenti di storia sociale e religiosa in Francia: problemi e metodi. *Rivista Storica Italiana* 84 (1972) 625–682. Továbbá *Jean Delumeau*: Le catholicisme entre Luther et Voltaire. Paris 1971. 192–226. Statisztikai elemzésekre *Dominique Julia*: La clergé paroissial dans le diocèse de Reims à la fin du XVIIIe siècle. *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 13 (1966) 195–216. Az egyházmegye története lásd *Louis Perouas*: Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724. (Sociologie et pastorale) Paris 1964.

2 *Rainer Beck*: Népi vallásosság és társadalomtörténet. In: A német társadalomtörténet új útjai. Szerk. *Vári András*. Bp. 1990. 38–57.

3 A vizitációk többsége a Győri Püspöki Levéltárban (továbbiakban GyPL) található, a pápai főesperesség 1698. évi jegyzőkönyve a Veszprémi Püspöki Levéltárban. Az anyag elérhető a Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Mikrofilmtárában. A tekercsszámok: 847–849.: a GyPL-ban található 17. századi vizitációk, 2317–18.: a vasvári főesperesség vizitációi, 1049.: a pápai főesperesség 1698. évi vizitációja, 13 327.: a felső-locsmándi kerület vizitációja 1714-ből, 21 965.: a további 1713/14. évi vizitációk. Túlnyomó többségük megjelent nyomtatásban is. Kiadásai: *Josef Buzás*: Kanonische Visitationen der Diocese Raab aus dem 17. Jahrhundert. I–IV. Eisenstadt, 1966–69 (Burgenländische Forschungen 52–55.) *uő*: Kanonische Visitation der Diocese Raab aus dem Jahre 1713. Eisenstadt, 1981 (Burgenländische Forschungen 69.) *uő*: *Házi Jenő*: Die kanonische Visitation des Stefan Kazó Archidiakon von Eisenburg-Vasvár im Burgenland, Teil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697/98. Eisenstadt, 1958. (Burgenländische Forschungen 37.) *uő*: Die kanonische Visitation des Peter Tormáß Archidiakon von

vizitációkból származó adatokat kiegészíti az egyházi és földesúri levéltárak, egyetemi anyakönyvek, helytörténeti szakirodalom anyaga.⁴

1. A győri vizitációk és forrásértékük

A 16. századból jelentősebb vizitációs jegyzőkönyv a győri egyházmegyről nem maradt fenn, mint ahogy ismeretlenek Náprághy Demeter püspök személyesen elvégzett 1614. évi vizitációjának aktái is, és elpusztultak az 1635. évi vizitáció dokumentumai is.⁵ Az első fennmaradt egyházlátogatási jegyzőkönyv 1641-ből származik, amikor Baranyai Péter soproni főesperes, Draskovich György püspök és Esterházy Miklós nádor parancsára, vizitálta a soproni főesperességet. A következő évtizedekből már több vizitáció maradt fenn, közel teljesnek azonban csak az 1696/98. évi vizitáció mondható.⁶

A vizitátor figyelmének nagyon sokféle dologra kellett kiterjednie, emiatt feljegyzései nemegyszer pontatlanok voltak. Csupán a plébános személyével foglalkozó részt szem előtt tartva, előfordul, hogy a vizitátor elhagyta a pap keresztnévét, máskor a plébános nevén és keresztnévén túl semmit sem jegyzett fel. A vasvári főesperesség 1713/14. évi vizitátora, Francesco Scacchi viszont a plébános anyanyelvén és a plébánián eltöltött időn kívül a pap működésére vonatkozólag semmit sem tartott feljegyzésre méltónak. Tekintve, hogy az előző, 1697/98. évi

Eisenburg aus dem Jahre 1674. Eisenstadt, 1961. (Burgenländische Forschungen 45.) *Lőrincz Imre*: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve 1659-ből. Arrabona 16 (1974) 233–241. *Pfeifer János*: A veszprémi egyházmegye legrégebb egyházlátogatásai 1554–1760. Veszprém 1947, 281–292. *Varga Imre*: A győri székesegyházi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve 1698-ból. Arrabona 13 (1971) 177–221. *Uő*: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve 1696/97-ből. Arrabona 14 (1972) 283–315. A vizitációkból készült korábbi feldolgozások közül üttörő jellege és inspiráló volta miatt feltétlenül említést érdemel *Vanyó Tihán*: A katolikus restauráció Nyugat-Magyarországon. Sopron megye katolikus egyházi és tanügyi viszonyai a XVII. század második felében. Pannonhalma, 1928, és *Csóka Lajos*: Sopron vármegye katolikus egyházi és tanügyi viszonyai III. Károly és Mária Terézia korában. Pannonhalma, 1929. Az egyházmegye iskolamestereiről már készültek feldolgozások: *Mészáros István*: Népoktatás Nyugat-Magyarországon a XVII. században. Soproni Szemle 30 (1976) 306–328. *Tóth István György*: Vas megye iskolái és tanítói a 18. században. Vasi Szemle 45 (1991) 49–56.

A jelen tanulmány rövid kivonata megjelent ugyanezen cím alatt *Egyházak a változó világban* című kötetben (Szerk. *Bárdos István* és *Beke Margit*. Esztergom, 1991. 277–280.).

- 4 Az alsópapság életére vonatkozó dokumentumok megőrzésére csekély figyelmet fordítottak, mivel ezeknek az iratoknak az illető pap halála után alig volt gyakorlati haszna. A veszendőbe ment dokumentumok mennyiségét jól érzékelteti Martin Nigg pecsenyédi plébános példája, akinek iskolai bizonyítványai a herceg Esterházy család levéltárában maradtak fenn. MOL P 108. A herceg Esterházy család kismartoni levéltára Rep. 48. Fasc. E. Nr. 85.
- 5 Az Alsó-ausztriai Kamara kezelésében lévő Sopron megyei birtokokról 1583-ból egy összefoglaló jelentés, 1597-ből pedig vizitációs akta maradt fenn. *Josef Rüststeuer*: Die Klosterratsakten über das Eisenstadt, 1955. (Burgenland. Burgenländische Forschungen 30.) 8. szám és 11–51. számig. Az 1597. évi vizitáció többi aktája, az 1614. évi és az 1635. évi vizitáció teljes anyaga elpusztult. Csak említések őrizték meg emléktét, vö. Somfalva 1641. évi vizitációját (Somfalva 1641/soproni főesperesség. A vizitációbeli adatok esetében a hivatkozásban mindig a falunévet, a vizitáció évét és a főesperességet adom meg.)
- 6 Egy-egy vizitációs füzet, amelyet helyben elkészített fogalmazvány alapján a vizitáció elvégzése után tisztáztak le, általában egy főesperesség vagy esperesség anyagát tartalmazza. Ez alól kivételt képez az 1670-ben Sopronban és környékén végzett partikuláris vizitáció. Elképzelhető, hogy a pillanatnyilag hiányzó jegyzőkönyvekből felbukkan még egy-egy a következőkben.

vizitáció után a főesperesség alsópapsága kicserélődött, az új emberekről alig tudunk valamit. A helyzetet súlyosbítja, hogy a következő egyházlátogatásra csak 1754/57-ben került sor, így az eltelt időszak alsópapságáról alig rendelkezünk információval. Gyakori jelenség, bár nem feltétlenül a vizitátornak róható fel, hogy pontatlan az életkor megjelölése. Megtörténik, hogy két vizitáció között a pap megfiatalodott. Ellenben pontosak a felszentelési adatok, ebben a páppá szentelésről kapott felszentelési bizonyítvány nyújtott segítséget. A képzettség jellemzésénél nagyon gyakori a semmitmondó „philosophus”, „theologus” kifejezés. Nagyon gyakran nem adják meg az iskoláztatás színhelyét. A „lelkipásztort az esetek többségében” sematikus fordulatokkal jellemzik: „laudatur a concionibus”, „vir probus et zelosus” stb.

2. A győri egyházmegye állapota 1640–1714 között

A Szent István-i alapítású egyházmegye középkori kiterjedését a 17. században is megőrizte. A Dunántúl nyugati sávját Muraszombattól egészen Oroszvárig átfogva magába foglalta a teljes Győr, Moson, Sopron, Vas megyéket, valamint Komárom és Veszprém megye egy részét. Egyházigazgatás szempontjából nyolc főesperességre oszlott: komáromi, locsmándi, mosoni, pápai, rábai, soproni székesegyházi és vasvári főesperességekre. A győri egyházmegye lakossága a 16. században többségében protestáns lett, szinte csak a török okozta pusztítások és a 15. század végi pusztásodás pótlására beköltöztetett horvátok maradtak meg katolikusnak. A németek evangélikusokká, a magyarok pedig többségükben reformátusokká lettek. A katolicizmus megerősítésére már a 16. században történtek lépések. Az Alsó-ausztriai Kamara egyházi ügyekben illetékes szerve, a *Klosterrat* a zálogba adott, és ezáltal joghatósága alá tartozó frankói grófságban és a kismartoni uradalomban 1582-től kezdve jelentős tevékenységet fejtett ki ilyen irányban.⁷ A katolikus restauráció a soproni főesperességben már a 16. század végén eredményeket ért el: 1583-ban 21, 1597-ben már 25 katolikus pap működött e területen. A 16. század másik fontos eseménye Draskovich György püspöksége (1578–87) idején az 1579-ben Szombathelyre összehívott egyházmegyei zsinat.

A következő fél évszázadban Náprághy Demeter vizitációján túl az ellenreformáció legfontosabb eseménye az e területen élő nagybirtokosok áttérése a katolikus hitre. Döntő fordulatot hozott Esterházy Miklós birtokszerezése (1626), Battyhány Ádám (1629) és Nádasdy Ferenc (1643) katolizálása. A kegyúri jog alapján megkezdődött a protestantizmus visszaszorítása. A protestáns tanítók, prédikátorok elűzése után katolikus papok jelentek meg a falvakban. A küzdelem váltakozó eredménnyel meglehetősen sokáig tartott. Az 1647. évi országgyűlés által átadásra rendelt kilencven templom közül számos feküdt a győri egyházmegyében.⁸ Az 1659/60. évi térítéseken túl a döntő fordulatot az 1670-es évtized hozta meg,

7 J. Ritschauer: i.m. kívül *Fred Sinowatz*: Reformation und katolische Restauration in der Grafschaft Forchtenstein und Herrschaft Eisenstadt. Eisenstadt, 1957. (Burgenländische Forschungen 35.)

8 1647: 6. tc. 13–15., *Corpus Iuris Hungarici*. Magyar Törvénytar. 1608–57. Szerk.: *Márkus Dezső*. Bp. 429.

véglegesen védekező állásba kényszerítve a protestantizmust. Széchényi György püspök és megbízottai olyan mennyiségű templomot vettek el, hogy a szigorú kánonjogi tilalmak ellenére átmenetileg kanonokok voltak kénytelenek plébániára menni.⁹ A Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc rendezetlenebb viszonyait kihasználva a hívek nemegyszer megszabadultak a rájuk kényszerített katolikus paptól.¹⁰

A katolicizmus előretörésének mértékét jól mutatja az egyházmegye plébániáin működő papok létszámának alakulása (lásd a Mellékletben a III.a. sz. táblázatot). Az adatokból látható, hogy a 17–18. század fordulóján a nyolc főesperesség közül háromban (locsmandi, mosoni, soproni) számos plébános szolgált, a másik négyben azonban (komáromi, pápai, rábai, székese gyházi) alig akadt katolikus pap.

Különleges esetet jelent a vasvári főesperesség. Vas megye 59 illetve 62 papja önmagában jelentős szám, de a megye nagy kiterjedésű területét figyelembe véve csekély, ráadásul a lelkipásztorok eloszlása sem egyenletes. Tekintélyes hányaduk a mai Burgenland területén fekvő horvát és német falvakban működött, a magyar részre többnyire csak licenciátusok jutottak.¹¹ Vas megyében tovább nehezítette az egyházi szervezetek működését, hogy a XVII. században a Rába vonalánál még gyakoriak voltak a török támadások. A papság eloszlásának aránytalansága különösen szembeűnő, ha arra gondolunk, hogy 1696/98-ban az egyházmegye területén működő 177 papnak közel 2/3-a dolgozott a locsmándi, mosoni és soproni főesperességek területén. A későbbi, 1730. évi és 1752. évi *visitatio liminum* okadatai azt mutatják, hogy ezek a főesperességek már a 18. század elejére elérték a viszonylagos telítettség állapotát, azaz plébániahálózatuk lényegében kiépült.¹²

Más főesperességekben csak ott tudott megkapaszkodni a katolicizmus, ahol vagy egyházi intézmények voltak a birtokosok, vagy az idők folyamán rekatolizált a földesúr. Ezt jól mutatja a rábai főesperesség 1659. évi vizitációja, ahol mindössze hat helységnek volt plébániája, ezek közül egynek a földesura a győri püspök, egynek a káptalan, egynek a pápóci prépostság, egy megoszlik az Esterházyak és a csornai prépostság között, kettő pedig a szintén katolikus Nádasdyaké. Az 1670-es évek restaurációs mozgalma ezekre a protestáns területekre próbál betörni, de az áttörés csak a 18. században következik be. A kolostorhálózat alakulásának vizsgálata is a fentieket erősíti meg. A 25 szerzetesházból 12 állott a soproni főesperesség területén, további három Sopronban, a locsmándiban kettő, a mosoniban egy, a vasvári főesperességben öt. A legtöbb kolostorral, nyolccal a ferencesek rendelkeztek, a legnagyobb hatásúnak azonban a jezsuiták három

9 „annira keves a pap, isten tudja csak mint uagiunk miatta. szükségképpen egyiknek a Fraterok közül ki kel menni...” — írta Széchényi György 1670. július 7-én kelet levelében. Győri Történeti és Régészeti Füzetek (továbbiakban GyTRF) 1 (1861) 238.

10 Pl. a móríchidaiak elűzték katolikus papjukat, és evangélikus prédikátort hívtak a faluba, mint ahogy az edveiek is (Móríchida és Edve 1714/rábai főesperesség).

11 A licenciátusi intézményre összefoglalóan, többek között a győri egyházmegye anyaga alapján *Koloman Juhász*: Laien im Dienst der Seelsorge während der Türkenherrschaft in Ungarn. Münster, 1960. A paphiány 18. század eleji létét bizonyítja, hogy még 1714-ben is 25 licenciátus működik az egyházmegyében, közülük 22 a vasvári főesperességben. Ez a tény egyben a Vas megyei községek szerényebb anyagi erejét is jelzi.

12 *Vanyó Tihamér*: Püspöki jelentések a Magyar Szentkorona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Pannonhalma, 1933. 138–144.

intézménye mondható, amelyek közül a győri és a soproni rendház emelkedik ki. A jezsuitáknak és a ferenceseknek jelentős volt a missziós tevékenységük is.¹³

3. Az alsópapság anyanyelv szerinti megoszlása

Az egyházmegyék nemzetiségei közül (horvát, magyar, német, szlovén) lényegében három: a horvát, a magyar és a német adta a katolikus alsópapságot. A három nemzet aránya rendkívül tanulságos. Az egyházmegyében működő papság 43%-a horvát, a magyarok aránya 21%, míg a németeké 33%. Az egyházmegyéről egyetlen keresztmetszet adható, az 1696/98. évi vizitációé (vö. Melléklet III.b.). Ezek az adatok megerősítik a horvátok magas arányát. Az ekkor működő 177 paphól 159-nek ismert az anyanyelve, közülük 78 horvát, amit 49%-ot jelent. A magyarok aránya 28%, a németeké 23%. A magyar katolikusok nagyobb aránya egyrészt jelzi az ellenreformáció és a katolikus reform első eredményeit, többek között a magyar anyanyelvű lakosság között emelkedő számú, másrészt ebben a vizitációban szerepelnek a színmagyar rábaközi, székesegyházi kerületek plébániái is. A nagyszámú német papság körében erőteljes fluktuáció figyelhető meg. A jórészt külföldről érkező papok álmai feltehetőleg nem teljesültek, ezért távoztak el innen rövid idő múlva.

A horvátok száma akkor bizonyul különösen magasnak, ha az egyházmegye lakosságán belül arányukat is ismerjük. Sajnos nem minden vizitáció tartalmaz adatokat a lakosság számáról, ezért 18. századi adatok arányosításával csupán hozzávetőleges lakosságszámot tudunk adni. A 18. század végén az egyházmegye lakossága kb. 240–260 ezer fő, ezen belül a horvátok száma mintegy 30 ezer, azaz lényegében a népesség $\frac{1}{8}$ -a adja a papság közel felét.¹⁴ Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy míg a németek többsége (170-ből legalább 100) a határon túlról érkezett. A magyarok egy része is más egyházmegyében született, míg a horvátoknak több mint 90%-a származik az egyházmegye területéről. A többi horvát Horvátországból illetve Ausztriából érkezett. A horvátok magas arányát régi hazájukból magukkal hozott mély vallásosságuk magyarázza. A reformáció alig érintette meg őket, a katolikus papság mindvégig megőrizte náluk társadalmi presztízsét. A sanyarúbb körülmények között élő horvátságból a kiemelkedés lehetőségét biztosította a család számára, ha valaki a papi hivatást választotta. Ezt igazolja az a tény, hogy a horvát papok egy része szüleiével vagy esetleg testvéreivel együtt élt a plébánián.¹⁵ Előnyükre szolgál, hogy közülük többen beszéltek a horváton túl magyarul vagy németül. Erre vagy szülőföldjük vegyes etnikai összetétele készítette őket, vagy pedig tanulmányaik során kényszerültek valamely ide-

13 *Karácsonyi János*: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Veszprém, 1929. 176–183.

14 A becslés a vizitációkban szereplő népességszámokra épül, amelyek esetenként kritikával kezelendők. A 18. századi népességösszeírásokra *Piszker Olivér*: Barokk világ Győregyházmegyében Zichy Ferenc gróf püspöksége idején (1743–83.). Pannonhalma 1933. 53.

15 Pl. Joannes Holbics testvéreivel és annak feleségével él a plébániáján (Fehéregyháza 1674/soproni főesperesség — A burgenlandi falvak esetében a legelterjedtebb névváltozatot használtam.).

gen nyelv elsajátítására. Mivel az egyházmegye etnikai összetétele nem felel meg a papság etnikai hovatartozásának, számos vegyes lakosságú plébánia pedig több nyelv magas szintű ismeretét kívánta meg, a plébániák betöltésénél gondok akadtak.

A helyzetet tovább nehezítette, hogy a plébániák anyagi helyzete erősen eltért egymástól, némelyiknek alacsony jövedelme miatt igen csekély vonzóereje volt, a hívekben pedig erősen élt az igény a nyelvüket jól beszélő pap iránt. Így 1713-ban a mosoni főesperességbeli Kálnok lakói emeltek óvást plébánosuk, Stephan Pertels ellen, ő ugyanis vesztfáliai lévén, a német más nyelvjárását beszélte, mint amit ők. Az ausztriai származású Gaspar Brateyt pedig amiatt érte vád, hogy csak németül és szlovénul tud, a horvátot nem ismeri.¹⁶ Ezek a késői példák jelzik, hogy a papság etnikai összetételéből adódó problémák a 18. században is tovább éltek.

4. Az alsópapság megoszlása születési hely szerint

a) Német-római Birodalom

A németországi papok 40 fős csoportjának egyik fele a katolikus törzsterületnek számító Bajorországból került ki. A másik rész származása esetleges, akad közöttük olyan, aki Alsó-Szászországból érkezett, mások Vesztfáliából, a württembergi hercegségből vagy éppen Poroszországból származtak.

Németországi papok főleg a XVII. század derekáig működtek Magyarországon: 1663-ig huszonnégyen, míg 1714-ben már csak öten szolgálnak az egyházmegyében. A német papok többek között azért jöttek Magyarországra, mert a harmincéves háború feldúlta hazájukat. Működési területük korszakunk elején főleg a soproni főesperesség, azon belül is az Esterházy-uradalmak németek lakta falvai. A 17. század későbbi évtizedeiben elsősorban a Moson megyei magyaróvári Habsburg-uradalom alkalmazta szívesen őket.¹⁷

Képztségük messze meghaladja a magyarországi átlagot. Tanulmányi idejük nemcsak hogy hosszabb, mint a magyaroké, de a végén gyakrabban szereznek egyetemi fokozatot. Filozófiai magister, teológiai baccalaureus, doktor, sőt kánonjogász is akad közöttük.¹⁸ Tanulmányaik helyéről keveset tudunk. Hármukról igazolható, hogy Rómában végeztek.¹⁹

Beillesztedésük a magyar környezetbe nem volt zavartalan. Nagyobb tudásuk néha indokolatlan büszkeséggel töltötte el őket. A vesztfáliai Stephan Pertels kálnoki plébános pl. paptársait, rendkívül durván, barmoknak nevezte. Másvalaki

16 Bratey „...in hac parochia quasi semi-Croatica debite nequit inservire ob ignorantiam linguam eorum, unde querimonia est ex parte Croatica et alius desideratur.” (Miske 1697/vasvári főesperesség). Bernardus Dobrneli (Dobrneli) ellen hívei azért emelnek vádat, mert nem tud rendesen magyarul (Szécsény 1713/vasvári főesperesség).

17 Pl. Kishöflálynak 1641–85 között van németországi papja, Kismartonnak 1651–63 között, Nagymartonnak 1611–51 között. A magyaróvári uradalomban Magyaróváron 1713-ban, Kálnokon 1680-ban és 1713-ban, Mosonszolonkon és Rajkán 1680-ban szolgál németországi pap.

18 A 40 személy között 5 filozófiai magiszter, 7 theologus moralis, 2 theologus absolutus, 3 teológiai baccalaureus, 1 teológiai doktor akad.

19 Joannes Adolphus a Solte (Ruszt 1674–80/soproni főesperesség), Joannes Strebele (Feketeváros 1641/uo.), Joannes Adamus Mollerus (Széleskút 1651/uo.).

a magyar szentek ünnepeit hanyagolta el, mondván, hogy túlságosan sokan vannak és a parasztokat elvonják a munkától.²⁰

A legtöbb német papról nem tudjuk, hogyan került Magyarországra. Feltehetőleg voltak köztük, akik Bécsen keresztül érkeztek ide, bízva abban, hogy Magyarországon megfelelő javadalomhoz jutnak. Általában jól jövedelmező plébániákon működtek (Sopron megye plébániái a legjobban ellátottak közé tartoztak), csupán néhányuknak jutott vékonyabb kenyér. Kérdés persze, hogy a magyar viszonyokhoz képest jónak számító javadalom mit jelentett egy Németországból jött pap számára. A 40 személyből 28 csupán egy vizitációban fordul elő, a legközelebbi egyházlátogatáskor már hiába keressük őket. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy többségük már nem volt fiatal, amikor Magyarországra érkezett.

Közülük nyolcat Bécsben szenteltek fel vagy legalábbis osztrák püspök ordinált, és joggal feltételezhető, hogy tanulmányaikat már Bécsben végezték. Három német papot magyar püspök szentelt fel.²¹ Mások felszentelt papként jól jövedelmező plébániát remélve érkeztek Bécsbe, és Bécsből kerültek tovább az osztrák határhoz közeli Esterházy- vagy magyaróvári uradalmak területére. Többeket mozgathatott a vándorlás és a világlátás vágya. Megjegyzendő, hogy németországi papok jelenléte már 1640 előtt is megfigyelhető: a *Klosterrat* idején a körülbelül 150 plébániát kérő pap között 7 bajor is található.²²

A továbbállók mellett akadtak olyanok, akik gyökeret vertek. Az 1640-es években Róbert michaelsteini ciszterci apát, lajtapordányi, majd kismartoni plébános beadvánnyal fordult az alsó-ausztriai igazgatáshoz, majd Eleonóra császárnőhöz. Beadványában kérte Kismarton, Kishöflány és Szentgyörgy plébániáját, valamint a kishöflányi beneficium átengedését, hogy ezekre a javadalmakra támaszkodva egy 12-13 személyt befogadó ciszterci kolostort alapíthasson.²³ A terv nem valósult meg, bár az említett plébánián később is működtek ciszterek.²⁴

A Német-római Birodalomból jött papok erkölce bizony hagyott kívánnivalót maga után. Nem szabad azonban elfeledni, hogy a katolikus reform kibontakozása Németországban és azon belül a katolikus Bajorországban sem ment zökkenők nélkül, és igazán a 17. század második felére hozta meg a gyümölcsét. A Magyarországra érkezőkön ezért sem kérhető számon teljes joggal Trident papi eszménye.

20 Andreas Railin rajkai plébános levele Keresztély Ágost püspökhöz. 1711. aug. 13., Rajka. GyPL Keresztély Ágost iratai VIII. kötet f. 771–772. A magyar szentek elhanyagolása volt Florianus Behr zillingdorfi plébános bűne (Zillingdorf 1663/soproni főesperesség).

21 Pl. Jacobus Strebelét maga Draskovich püspök szentelte fel (Széleskút 1651/soproni főesperesség). A protestánsból lett katolikus pap Andreas Faber feltehetőleg még lutheránus korában érkezett Magyarországra. Őt Gubasóczy nyitrai püspök ordinálta (Kálnok 1680/mosoni főesperesség).

22 Johann Tarfuss a bajorországi Tölzsből származott, de Magyarországra a stájerországi seckauyi egyházmegyéből érkezett. Magyarországon azután konkubinátus miatt öt hetet elzárásban is töltött. *J. Riutsteuer*: i. m. 479. sz., 481. sz., 497. sz., 856. sz.

23 I. m. 327–328. sz.

24 Kismartonban Róbert apát után Casparus Jongellinus következett (1650–59). Kishöflányban lelkészkedett Albertus Baillif (1651), Michael Petri (1659), Nicolaus Höss (1663–85). Ez utóbbi ezt megelőzően Szentgyörgyön szolgált.

b) Osztrák tartományok

Az ausztriai származású papok 61 fős csoportjában az összes osztrák tartomány képviseltette magát. Különösen magas a stájerországi papok száma (19), messze megelőzi Krajnát (7), Alsó-Ausztriát (8), Tirolt (4).

A stájererek magas arányában több tényező is figyelemre méltó. Számuk 1714-re emelkedik meg, Vas megyében, amely a fő működési területük, ekkor 11-en vannak. Közülük többen szerzetesek, ketten a vorauai ágostonos kolostor, ketten a póllauai kanonoki kollégium tagjai.²⁵ Kérdés, hogy milyen viszonyban voltak kolostorokkal. A szerzetesek esetében, mint erre még visszatérek, gyakran előfordul, hogy végleg elhagyták a közösségüket. Itt azonban olyan szerzetesrendekről van szó, amelyek feladatuknak tekintették a lelkipáspasztorkodást, másrészt ismerünk kolostorába visszatért rendtagot is.²⁶

Az Ausztriából érkezett papok között voltak horvát és szlovén származásúak is. Képzettségük alacsonyabb szinten állt, mint a németországiaké, de még mindig meghaladta a magyarországi átlagiskolázottság színvonalát.²⁷ Tanulmányaik színhelye feltehetőleg Bécs és Graz. Akadt közöttük azonban olyan is, mint Gaspar Paulenich, akit a győri püspök helynöke, Csíki István szentelt fel.²⁸ A 61 személy közül 44-nek az életkora állapítható meg magyarországi működésének kezdetén. A kapott átlagéletkor 40,82 év, a németországinál alacsonyabb (44,16). Ez azt jelenti, hogy bizonyára többen is voltak, akik felszentelésük után röviddel az egyházmege kötelékébe kerültek. A 61 személy közül 47 csupán egyszer szerepel a vizitációkban. Megjegyzendő azonban, hogy a fő működési területükről, a vasvári főesperességről csak 1674-ből ismerünk egy töredékes és 1697/98-ból, valamint 1714-ből két további teljes jegyzőkönyvet. 19 személyről mutatható ki, hogy 5 évnél tovább működött az egyházmegeében. Vas megye mellett még más főesperességek német plébániáin is megfordultak, jelezve, hogy a hazai németség körében kevesen választották a katolikus papi hivatást.

c) Egyéb külföldiek

Ebbe a csoportba tartoznak egyrészt a német nyelvterületről származó svájci, belga és litván papok, másrészt a Cseh Korona országaiból, főleg Morvaországából érkezők.²⁹ Külön említendő Esterházy Pál három papja, akik 1672–1700 között egymást követően viselték a kismartoni várplébános tisztségét. Mindhárman tudtak olaszul, közülük Thomas Szolper dalmát volt, Thomas Walberger (Boltper-

25 Vorau: Joannes Georgius Tentius (Vasfarkasfa), Clemens Köning (Rábaszentmárton). Pöllau: Joannes Stökel (Máriafalva), Franciscus X. Lebel (Kiczlád). A vorauai kolostor tagjai közül Ferdinand Kotter 1674-ben Máriafalván, 1683–90 között Pinkafőn plébános. *Kugler, Franz*: Geschichte der Stadt Pinkafeld mit Berücksichtigung d.r.k. Pfarre. Eisenstadt, é.n. 49.

26 Joannes Georgius Tentius 1716-ban hazájában halt meg. *Fank, Pius*: Die Chorherrenstift Vorau und sein Wirken in Vergangenheit und Gegenwart. Graz 1925. 192.

27 Filozófiai baccalaureus 1, magiszter 6 volt közöttük, teológiai baccalaureus 2, licenciátus 1, doktor 1. Hatán pedig mind a négy év teológiát végigjárták, azaz theologus absolutusok voltak.

28 Szárazvám 1641–51/soproni főesperesség.

29 A helvét Albertus Simon (Szentkút 1674/vasvári főesperesség), a belga Marcus Christiani (Szentmargaréta 1651/soproni főesperesség), a litván Casimirus Kudrevicz (Rajka 1659–63/mosoni főesperesség), és a konstanzi püspökségből származó Johannes Textor (Pecsenyéd 1641/soproni főesperesség) sorolható ide. Valamivel több a morvaországi, (nyolc fő), továbbá egy sziléziai.

ger) trieszti születésű, Franciscus Orsolini pedig egy sienai eredetű, ismert olasz építészcsalád sarja.³⁰

d) Horvátország

A horvátországi és a Magyarországra vándorolt horvátok között megmaradtak a kapcsolatok, erre utal az egyházmegyében működő horvátországi származású papok magas száma is. Nemcsak a horvát határhoz közeli Vas megye déli részein szolgáltak horvát papok, hanem a horvát településterület északi csücskén, a soproni főesperességben is. Egy részük már felszentelt papként jött az egyházmegyébe.³¹ Más részük viszont a győri egyházmegye növendékeként végezte el teológiai tanulmányait, és sokan közülük ezt megelőzően a győri vagy soproni jezsuita gimnáziumba jártak.³²

A horvátországi papok a németországiaknál könnyebben eresztettek gyökeret nálunk. 16 személy közül 8 több vizitációban is szerepel. Egyikük volt Petrus Kaleschak, Krapinán született, de a gimnáziumot már Győrött végezte el (1636–42 között), 1643-ban pedig a nagyszombati egyetemen tanult logikát, később plébános lett Füldezen, majd Császárfalván, Peresztegen, közben káplán Sopronban (naplója fontos művelődéstörténeti forrás), 1676–87 között karkáplán a győri káptalanban, 1687–96 között pedig kanonok.³³

e) Az egyházmegyén kívül született magyarországi papok

A 40 fős csoportnak több mint fele, 23 személy az esztergomi egyházmegye területéről származott. Ezenkívül figyelemreméltó a nyitrai püspökség területéről és az Erdélyből jöttek csoportja.

Képzettségük valamivel felette áll az átlagnak. Az egyházmegye határán túlról érkezettek egy része az egyházmegye növendékeként végezte el a teológiát, öten a győri jezsuita gimnáziumban tanultak.³⁴ Tizen végeztek a bécsi Pazmaneumban, egy Rómában, egy Grazban, ketten tanultak Nagyszombatban és Győrben, egy Bécsben és Győrben is, ketten Nagyszombatban. Hosszabb időt, legalább öt évet tizenhárman töltöttek az egyházmegye szolgálatában, a többség, kihasználva a magyar papok iránti „keresletet”, más egyházmegyébe ment. Akadtak azonban régi vagabundusok, akik itt ragadtak, mint például a Somogyból származó Kál-

30 Szolper Kismarton-várplébánia 1674/soproni főesperesség, Walberger (Boltperger) uo. 1680, Orsolini uo. 1696.

31 Korábban a zágrábi egyházmegye papja volt Franciscus Horvat (Muraszombat 1714/vasvári főesperesség).

32 Acsay Ferenc: A győri főgimnázium története 1626–1900. Győr, 1901. 88–93. Acsay szerint a soproni kollégium alapítása után a horvátok többsége oda pártolt.

33 Életrajza Bán János: Kaleschiák Péter. Soproni Szemle 6 (1942) 86–89. Középiszkolai tanulmányaira: Catalogus Discipulorum Jaurinensis Gymnasii Societatis Iesu de annis 1630–1668 A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban PK) 120.b. A.19.; Nagyszombatra lásd Matricula universitatis Tyrnaviensis 1635–1701. A nagyszombati egyetem anyakönyve 1635–1701. Kiadásra előkészítette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Attila. Bp. 1990. 40.

34 Alfalvy János pl. 1633-ban szerepel a gimnázium katalógusában mint „poeta Siculus” (PK 120.b. A.19.). A győri egyházmegye növendékeként szerepel Bedy Vince gyűjtésében Keszthelyi János (Szany 1696/rábai főesperesség). Bedy Vince: A győri egyházmegye papnevelésének története. Győr, 1937. 161. Rómában tanult szintén Győr növendékeként az esztergomi egyházmegye Michel Petricz (Lózs 1659/locsmándi főesperesség, Vis 1663/uo. Veress Endre: A római Collegium Hungaricum et Germanicum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp. 1917. 51–52.)

mánczy Sámuel, aki a gráci egyetemen tanult majd az egi káptalan tagjaként bukkan fel (1635–43). Valószínű, hogy az 1644/45. évi háború mozdíthatta ki helyéről, meg sem állt a locsmándi főesperességig, ahol az 1647. évi és 1651. évi vizitációban találkozunk vele. 1659-ben már mint halottat említik.³⁵

Az egyházmegye határain túlról érkezők közül a legnagyobb ívű pályát az erdélyi Szenttamásy Máté futotta be, aki a bécsi egyetemi tanulmányok elvégzése után csepregi plébános majd 1655-ben csornai prépost, 1667-ben pedig választott erdélyi püspök lett.³⁶

f) Az egyházmegye területéről származó papok

Az egyházmegye területéről származó papok többsége a soproni főesperességben született. Sokkal kisebb a mosoni, locsmándi és vasvári főesperesség fiainak aránya. Az 1696/98. évi vizitáció adatai jól mutatják a katolikus restauráció első eredményeit Locsmándban és Vasban. A soproni főesperességet közelebről megvizsgálva látszik, hogy 17 településről származott háromnál több pap, magából Sopronból csak négy. Ezek mind horvát települések, kivéve Kismartont, Nagymartont és Szarazvámot (3-3 pap), Szombathelyet (11) és Győrt (9). Különösen sokan származnak Büdöskútról (7), Darázsfalváról (10), Ottaváról (8), Szarvkőről (9) és Vulkapordányból (16).

Ez is mutatja, hogy a mindvégig katolikus horvátoknál a katolikus pap megőrizte társadalmi megbecsülését, továbbá a katolikus restauráció ezen a területen a *Klosterrat* jóvoltából már a 16. században megindult, és azt később az Esterházyak földesurasága is segítette. Az 1651. év vizitátora több községet megdicsért hitük buzgó gyakorlásáért.³⁷ Bizonyára fontos volt a papi hivatás választásánál a családban, rokonságban látott példa, illetve a falu lelkipásztorának hatása. 36 évig volt a számos papot adó Vulkapordány plébánosa Joannes Vlahovich, aki ugyan 1647-ben kanonok lett, de rövidesen visszatért a falujába. Működése alatt új templomot és iskolát emeltetett. Őt megelőzően a 16. században már volt egy sokáig szolgáló plébánosa a falunak, Georgius Ladnitsch, aki 40 évig működött ott.³⁸ A Nádasdy-birtokhoz tartozó Szarvkőnek a 16. században szintén volt egy plébánosa, aki hosszú időt töltött a faluban: Mathias Goplitsch, majd a 17. században az ausztriai származású Vidonich (1631–63 között).³⁹ A tartósan egy plébánián működő személyiségek feltehetőleg jelentős szerepet játszhattak a katolicizmus megőrzésében, bár tevékenységükre alig van adatunk.

35 Kövesd 1647/locsmándi főesperesség és Lózs 1651/uo. Gráci tanulmányaira *Andritsch, Johann*: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782). Graz, 1965. 48. Egi működésére *Nováky József*: Memoria dignitatum. In: Adatok az egi egyházmegye történetéből. IV. Eger, 1902. 199. 202. Továbbá Buday György szentmargitai plébános példája, aki 1647-ben lemondott a plébániájáról, amelyet, mint írta, csak a háború miatt vállalt el. MOL P 124 Eszterházy László gróf iratai, Nr. 435.

36 Csepreg 1647–1651/locsmándi főesperesség. Életrajza: *Temesváry János*: Erdély választott püspökei. II. Szamosújvár, 1914. 17–30. 88–93. 1637-ben bécsi egyetemi hallgató. Die Matrikel der Universität Wien. Bearb. von *Franz Gall*. Graz–Köln–Wien, 1961–1975. II. 157.

37 A darázsfalviak „omnes catholici in divinis sacrisque exercitiis frequentes et preceptum ecclesiae sat observantes” (Darázsfalva 1651/soproni főesperesség). Hasonló dicséretet kap Oszlop és Sérc is.

38 Vlahovichra a legrészletesebben *Szabady Béla*: Draskovich György győri kanonokjai. Győri Szemle 9 (1938) 118–119. p. Ladnitschot az 1597. évi vizitációban említik, mint már 40 éve ott működőt. *J. Riutsteuer*: i. m. 37. sz.

39 1597-ben a vizitátor szerint Goplitsch már 30 éve van a faluban. i. m. 45. sz.

Sajnos a vizitációk csak kivételes esetben árulják el a papok társadalmi hátterét. Néhány adalékot az iskolai anyakönyvek szolgáltatnak, de ez nem elég a pontos kép megalkotásához, más módszerekhez kell folyamodni. Főrendű személy egy akad, Illésházi Ádám.⁴⁰ Nemes család sarja Zichy György és Tarródy János.⁴¹ Talán nem véletlen, hogy ez utóbbiak mindketten Rómában tanultak, és kano-nokká lettek. A feudális társadalomban bizonyára érvényesült a társadalmi környezet segítő hatása. Nemeseket leginkább Vas megye szülőttei között kereshe-tünk.⁴²

A papok nagy része az *ignobilis* rétegből került ki. Szabad királyi városból, il-letve Győrből, amely ekkor mezővárosnak számít, alig származott pap (18). Ezt nem lehet egyszerűen a protestantizmussal magyarázni. 1640–1714 között a győri egyházmegye területéről 108 személy lépett a jezsuita rendbe,⁴³ közülük 18-an származtak királyi városból, további 44-en Győrből, 23 személy más mezőváros-ból és mindössze 23 faluról.⁴⁴ Az alsópapok születési helye kapcsán megismert horvát települések közül csak Drasburg szerepel egy jezsuitával. A soproni főes-perességből származó 25 jezsuita közül 10 soproni, 5 kismartoni, 3 nagymartoni, csak heten származtak faluról. Sajnos más rendekről nem készíthető hasonló fel-mérés, és ez különösen fájdalmas az egyházmegyében számos kolostorral rendel-kező mariánus ferences szerzetesek esetében. A fenti adatok megerősítik, hogy az alsópapság bázisát a falun, illetve kisebb mezővárosokban élő népesség adta. A városokban élők (polgárok és nemesek) vallási igényeinek sokkal inkább megfe-lelt a jezsuita szerzetes, mint a világi pap, jóllehet mindkét rétegből származók ugyanannak a rendnek az iskolájában tanultak. Ez aláhúzza a társadalmi környe-zet fontosságát, ugyanakkor jelzi, hogy a városokban a szerzetespapokkal szem-ben a világi papság csatát veszített.

5. Életkor

A bizonytalan becslések miatt óvatosan kell bánnunk az életkorra vonatkozó ada-tokkal (lásd a Melléklet II.d. sz. táblázatát). A helyzetet nehezíti, hogy egyedül a soproni főesperesség területéről rendelkezünk összefüggő adatsorral, illetve csak az 1696/98. évi és az 1713/14. évi vizitációk szolgáltatnak kellő mennyiségű adatot az életkorról (lásd a Melléklet III.e. táblázatát). Ezen adatok szerint a papság ge-rincét a 25–45 év közötti nemzedék adja. Kisebbség a 46–65 év közöttiek részesedé-se, míg a 65 év feletti korosztály ritkának mondható. 1714-ben csak 34 év a sopro-

40 Bezenye 1663/mosoni főesperesség. Tanulmányaira Veress E.: i.m. 49.

41 Zichy Györgyre Sopron 1674/soproni főesperesség. Továbbá Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1939. 452–453.

42 A győri gimnázium anyakönyvében pl. Bakos Imre neve mellett 1678-ban „syntaxista Nobilis Un-garus Sabariensis” állt, Bornemissza Pál pedig 1689-ben „poeta, Nobilis Ungarus Sabariensis”. PK 119.b. A.20.

43 *Ladislauş Lukács*: Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum provinciae Austriae S. I. (1551–1773). I–III. Romae 1987–1988.

44 Főesperességenkénti bontásban ugyanezek az adatok: komáromi: 1, locsmándi: 6, mosoni: 11, rá-bai: 1, soproni: 25, székesgyőri: 1; győri: 44; vasvári: 19.

ni főesperesség papjainak az átlagéletkora, ez azt jelenti, hogy ez a papság még 15–20 éven keresztül fog dolgozni.

6. Iskoláztatás

A középiskola elvégzése után a fiatal klerikusnak filozófiai és teológiai tanulmányokat kellett folytatnia, hogy a lelkipásztorkodáshoz szükséges ismereteket megszerezze. A filozófia elméletileg három, a teológia négy évig tartott. A valóságban a súlyos paphiány miatt a képzés gyakran csak a legszükségesebb ismeretek megszerzésére szorítkozott. Pázmány Péter a *Pazmanium* alapítólevelében kikötötte, hogy a lehető leggyorsabban szenteljék fel a növendékeket és küldjék a plébániákra, mert nem tudósokra, hanem lelkipásztorokra van szükség. Ennek értelmében a kispapok egy része csak az ún. moralist vagy kauzisztikát tanulta két évig, azaz csak a lelkipásztorkodáshoz szükséges legfontosabb ismereteket szerezte meg.⁴⁵ Mások elkezdték a spekulatív (tudományos) teológia elsajátítását, de gyakran nem jutottak tanulmányaik végére.

a) Középiskola

Az egyházmegye területén működő jezsuita gimnáziumok közül egyedül a győri katalógusai maradtak fenn. Az alsópapság származása kapcsán elhangzott, hogy milyen nagy vonzáskörzettel rendelkezett egy-egy iskola. A győri gimnázium a 17. század végéig Nyugat-Magyarországtól kezdve egészen Horvátországig vonzotta a tanulni akaró diákokat. A források tanúsága szerint a püspök már a felsőbb gimnazisták közül kiválasztotta azokat, akiket ő tanított. Sennyey püspök gazdasági instrukciójában szerepelnek az *alumnusok*, *poeták* és *retorikusok*.⁴⁶ 1670-től a gimnázium az alsó osztály megosztottsága miatt hat évig tartott.⁴⁷ A jezsuiták szigorú mellett a mainál kisebb iskolalátogatási fegyelem is hozzájárult ahhoz, hogy többen hosszabb idő alatt végezték el a középiskolát. A vizitációban szereplő papok közül 45-öt sikerült a gimnázium katalógusaiban fellelni. Közülük tizenketten ismétettek osztályt, Bódis Mihálynak, Középpulya leendő plébánosának pedig háromszor kellett végigjárnia a *principista* osztályt.⁴⁸ Bizonyos fluktuáció kimutatható a gimnáziumok esetében is, előfordult, hogy valaki stúdiumait több középiskolában végezte. A súlyos paphiányt jelzi, hogy két esetben felszenteltek olyanvalakit is, aki a középiskolát sem fejezte be. (Igaz, hogy a két eset közül az egyik egy szerzetes volt).⁴⁹

45 *Carolus Rimely*: Historia Collegii Pazmaniani. Viennae 1865. 11. A kauzista képzésre *Mihályfi Ákos*: A papnevelés története és elmélete. I. Bp. 1896. 170.

46 *Szabady Béla*: Győri kancellárpüspök mint gazda a 17. században. Győr, 1931. (KIny. a Győri Szemle 1931. évfolyamából.) 40.

47 *Mészáros István*: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp. 1981., 244.

48 1647–49 között principista. PK 120.b. A.19.

49 Georgius Nesemhics „syntaxeos olim auditor” (Klempa 1659/soproni főesperesség). Joannes Sebestini grammatista (Alsópulya 1647/locsmánda főesperesség).

Mások a gimnázium befejezése után nem folytattak filozófiai stúdiumokat. A csak retorikus végzettséggel rendelkező papok korszakunk elejére jellemzőek (a 11 közül kilenc 1641–63 között működött). Ők minden bizonnyal helyben, a győri szemináriumban, pontosabban a mai szeminárium elődjében szerezték ismereteiket, tekintve, hogy az egyetemen a teológia előtt megkövetelték a filozófia bizonyos szintű (1, 2, 3 év) elsajátítását.

b) A filozófiai oktatás

Az arisztotelészi művekre épített filozófiai oktatás három évig tartott. Az első évben logikát, a másodikban fizikát, a harmadikban metafizikát tanultak.⁵⁰ A vizitációk tanúsága szerint korszakunkban mindvégig akadtak olyanok, akik nem végeztek el a teljes kurzust, hanem már a logika vagy a fizika elvégzése után teológiát kezdtek tanulni, jöllehet az 1714. évi vizitáció szerint számuk erősen megfogyatkozott a korszak végére. A papok közül jóval többen végezték el a filozófiát, mint ahányan félbehagyták azt, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az egyszerű *philosophus* elnevezés alatt is olyanok rejtőznek, akik elvégezték a hároméves kurzust.⁵¹ A győri szemináriumban egyébként csak a 18. század folyamán jött létre filozófiai oktatás. Előtte a növendékeket Nagyszombatba, illetve Bécsbe járatták. A papok legalább $\frac{2}{3}$ -áról feltételezhető, hogy a teljes filozófiai kurzust elvégezték. Egyetemi fokozatot viszont nagyon kevesen szereztek. A 41 magisterből 12 külföldi volt, további hét pedig az egyházmegyén kívülről származott.

c) A teológiai oktatás

A vizitációk a teológiai ismeretek jellemzésére három fogalmat használnak: *moralista*, *casista*, *speculativus*. A három fogalom közül az első kettő, a moralista és a casista lényegében egymás szinonímája.⁵² A mögötte rejlő képzettség az esetek többségében azt a rövidebb, legfeljebb kétéves tanfolyamot jelenti, melynek során a papnövendék csak a teológia gyakorlati vonatkozásaival ismerkedett meg. Az elméleti, spekulatív teológia ebbe a két évbe nem fért be.

A rövid ideig tartó képzést a már sokat emlegetett paphány tette indokolttá. Az egyházmegye papságának zöme (304 fő) morális, kauzisztikus jellegű tanulmányokat folytatott. Ez nem magyar sajátosság. 1617/19-ben, tehát valamivel korábban a stájerországi seckau püspökségben végzett vizitáció során hasonlóképpen leginkább morálteológiai kurzust végzettekkel találtak az egyes plébániákon.⁵³

A tudományos, spekulatív teológiai iskolázottságuk száma lényegesen kisebb. Közülük is kevesen járták végig a 4 évet, általában 2-3 év után abbahagyták tanul-

50 *Mészáros J.* Az iskolaügy története i.m. 305.

51 Pl. Georgius Radanicz 1659-ben *philosophus absolutus* (Parndorf 1659/mosoni főesperesség), 1663-ban *sima philosophus* (Szentmargaréta 1663/soproni főesperesség). Az eltérés mögött a vizitátorok különböző terminológiája állhat. Mathias Bubnich, aki 1696-ban vizitálta a mosoni főesperességet, 11 *philosophust* jegyzett fel, de egyetlen *philosophus absolutust* sem.

52 Pl. Joannes Terbus 1659-ben *theologus moralis*, 1663-ban „*casista medii anni*” (Kimle/mosoni főesperesség). Mathias Debellak 1659-ben *moralista*, 1663-ban *casista* (Lébény/uo.).

53 *Dieter Cwiencck*: Jakob I. Eberlein. In: *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218–1968*. Hrsg. *Karl Amon*. Graz, 1968. 283–284.

mányaikat. A *theologus speculativus* csoportba sorolható a *theologus absolutus*, illetve a sima theologus elnevezéssel illetett papok egy része is.⁵⁴ Theologus speculativussal először 1663-ban találkozunk az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben. Aligha véletlen, hogy a vizitációkban összesen előforduló 50 speculativus közül 37-et, illetve a 31 theologus absolutus közül 15-öt a korszakunk végén, az 1696/98. évi és az 1713/14. évi vizitációk alkalmával írtak össze. Az enyhülő paphiány lehetővé tette, hogy a növendékek huzamosabb ideig tanuljanak.

Egyetemi fokozatot a győri egyházmegye papjai közül nagyon kevesen szereztek. Dallos Miklós püspök 1619-ben lefolytatott kánoni perében a tanúk azt vallják, hogy Magyarországon nem szokás egyetemi gradust szerezni.⁵⁵ Valóban, a hét *baccalaureus* közül 4 külföldi, a 7 doktorból három szintén. A 6 jogot tanult plébános kivétel nélkül a határon túlról érkezett. (Lásd a Melléklet II.f., és II.g., sz. táblázatait.)

d) A tanulmányok színhelye

Az egyházmegye papsága tanulmányait különböző helyeken végezte. Az elitképzés színhelye Róma, a magyar származásúak esetében a *Collegium Germanicum-Hungaricum*. A tíz, egyházmegyéből származó növendék közül csak kettő végezte itt teljes mértékben stúdiumait. Heten érkeztek más egyetemről: öten Bécsből (ebből 3 a Pazmaneumból), 1 Grazból, 1 Kassáról. A Rómában tanultakat képzettségük az egyházmegye papság legfelső rétegébe emelte. Ennek ellenére a 14 római *peregrinus*ból csak hárman lettek kanonokok, Tarródy János és Zichy György Győrben, Nagymihály Ferenc pedig Nyitrán, majd Veszprémben.⁵⁶ Azt, hogy az egyházi karrierben nem csupán a tehetség számított, jól mutatja az is, hogy a gyenge képességűnek minősített Nagymihályi Ferenc felszentelése után rögtön nyitrai kanonok lett, a közepes felkészültségű Zichy György pedig győri kanonok. A hallgatók kiválasztásában és későbbi pályájában nagy szerepet játszott az őket Rómába küldő személy pártfogása.

Akadtak olyanok is, akik elhárították a magasabb egyházi tisztségeket, mint például az eretnekek elleni harcra kiválóan felkészült Andor István, aki nem fogadta el a győri kanonokságot, valamint a híres Illésházy család sarja, Ádám, aki ágostonos szerzetes lett.⁵⁷ A *romanusok* között elég nagy fluktuáció figyelhető meg. A 14 személy közül 4 külföldi, más egyházmegye növendéke volt három személy, egy személy, Petricz Mihály pedig az esztergomi egyházmegyébe ment át.⁵⁸

Az alsópapság többsége tanulmányait az egyházmegyéhez legközelebb eső, egyetemmel rendelkező helyen, Bécsben végezte. Sokan a Pazmaneum növendékei voltak, ahol a 17. század derekától a győri püspöknek 12 helye volt.⁵⁹ A Szechényi-féle szeminárium megalapítása (1684) után is fenntartották ezeket a he-

54 Pl. Amadaeus Balmart theologus absolutus speculativus (Nyulas, 1663/Mosonio főesperesség)

55 Archivum Secretum Vaticanum (Róma), Archivio della Nunziatura di Vienna. Processi vescovili Nr. 6., f. 3.

56 Tarródyra: *Veress E.*: i.m. 87. Nagymihályira: 64–65. Zichyre: 49.

57 Andor Istvánra *Veress E.*: i.m. 86–87. és Bedy V.: A győri papnevelés i.m. 157. 161. (Kapuvár, 1696/rábai főesperesség). Illésházyra ld. a 40. jegyzetet.

58 *Ludovicus Némethy*: Series parochiarum et parochorum archidiecesis Strigoniensis. Strigonii 1894. 855.

59 *Bedy V.*: A győri papnevelés i.m. 170.

lyeket azzal a különbséggel, hogy az egyházmegye növendékei 1686-tól kezdve inkább csak a bölcsészeti tanulmányaikat végezték a Pazmaneumban.⁶⁰ A Pazmaneum rektorának egy, a Draskovich püspök számára kiadott bizonyág szerint a püspök a jezsuiták bécsi kollégiumában is tart hat klerikust, hármat pedig a *Pancratiana* szemináriumban.⁶¹ Nagy számban található a bécsi egyetemen olyan papnövendékek, akik csak az egyetem anyakönyvében szerepelnek, más kollégiumában nem.⁶² Számukat tovább lehet emelni, ha tanulmányi helyként fogadjuk el Bécszet azoknak az esetében is, akiket (bár egyetemi anyakönyvben nem szerepelnek) Bécsben szenteltek fel, nem egy esetben a bécsi püspök.⁶³ Feltételezhető és logikus is, hogy nem az ordinálás szertartására utaztatták fel őket Bécsbe, hanem ott is tanultak. Széchényi György egyébként is — szemben Draskovich Györggyel, aki igen szívesen szentelte fel maga kispapjait — ritkán vállalkozott erre. Mindez természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy aki Bécsben tanult, azt Győrben szenteljék pappá.

Akadtak olyanok is, akiket valamely egyházi személy tanítottatott, vagy éppen saját költségéből fedezték tanulmányaikat.⁶⁴ A tanulmányok költségeire vonatkozólag a Pazmaneum régensének fentebb idézett levele ad némi tájékoztatást. A püspök évi 125 Ft-ot fizet egy személy után.⁶⁵ Az egyetemi fokozatok szerzéséhez további pénz kellett, mint azt Nicolaus Bennatul gróf Batthyány (II) Ádámhoz intézett levele bizonyítja, melyben a magisteri fokozat 30 Ft-os taxájának kifizetéséhez kér támogatást.⁶⁶ A Bécsben tanulók többsége philosophus absolutusként és *theologus moralisként* végezte be tanulmányait. A teológiai tanulmányok 1–2 évig tartottak, kevesen végezték el a négyéves kurzust.

A külföldi egyetemek közül Graznak volt a legkisebb jelentősége. (A hallgatók csekély számát az magyarázza, hogy a győri püspök növendékeit inkább a császárvárosban taníttatta.)⁶⁷ A kilenc itt tanult pap közül három volt külföldi.

A külföldi egyetemek háttérbe szorították Nagyszombatot. Kisebb szerepét jelzi az ott tanulók számára tett alapítvány alacsonyabb összege is. Széchényi György Matkovich Mihály kanonok hagyatékából (meghalt 1663-an) 6000 Ft tőkét rendelt arra a célra, hogy kamataiból hat, majd négy növendék tanulhasson Nagy-

60 I.m. 161–163.

61 I.m. 17–18. Draskovich Batthyány Ádámhoz szóló levelében arról ír, hogy 25 növendéket taníttat, ezért is van szüksége a tizedbérlet összegére. MOL P 1314 A herceg Batthyány család körmendi levéltára, Misszilisek Nr. 10 704.

62 A 71 személy közül például az újfalu Vitus Milnicz, aki 1663-ban iratkozott be a bécsi egyetemre. Die Martikel i.m. II. 347. (Újfalu 1680/mosoni főesperesség, Gáta 1696/uo.).

63 Pl. Paulus Godina, aki a győri gimnáziumban 1669-ben rhetor, 1670-ben pazmanista, és a bécsi püspök szenteli fel. PK 120.b. A. 20., *Bedy V.*: A győri papnevelés i.m. 161. (Vép 1674/vasvári főesperesség, Bezenye 1680/mosoni főesperesség).

64 Pl. Joannes Terbus saját költségén végezte Bécsben tanulmányait (Kimle 1659/mosoni főesperesség).

65 Hasonló nagyságú összeg volt szükséges Olmützben is egy diák ellátására Tarnóczy Mátyás alapítványa szerint, amelyet az alsólelőczy plébánia javára tett, évi 2000 Ft kamatait hagyva egy Olmützben tanuló diák javára. Ez a korban szokásos 6 százalékos kamat mellett évi 120 Ft-ot hozott. Váci Káptalan Magánlevéltára, Vegyes eredeti iratok és oklevélmásolatok. 1654. augusztus 27.

66 1690. március 12., Bécs. MOL P 1314 Nr. 5900.

67 Folnay Ferenc vasvári prépost ugyan ajánlja Batthyány Ádámnak 1656. február 17-én kelt levelében, hogy a birtokain tapasztalható paphiány orvoslására taníttasson Grazban papokat, de az elképzelés nem valósult meg. MOL P 1314 Nr. 14 274.

szombatban.⁶⁸ Az összeg azt mutatja, hogy bár az élet olcsóbb volt itt, mint Bécsben, hisz az évi 360 Ft kamatból, az általánosan elfogadott 6%-os kamattal számolva, 60–90 Ft jutott egy főre, szemben a bécsi 125 Ft-tal, mégis az itt tanult 34 növendék közül 22 csak a bölcsészetet végezte Nagyszombatban, teológiára már Győrben vagy éppen Bécsben járt. Teológiát inkább csak a morális kurzuson tanultak itt. Kivételként említhetők olyan plébánián működő bencések, mint Mátyási Orbán és Miskolczy Bernát.⁶⁹

A tridenti zsinat elrendelte, hogy egyházmegyénként szemináriumot kell felállítani. Győrben ennek elsőként Dallos Miklós püspök próbált eleget tenni; szeminárium 1627 körül kezdett működni 12 hellyel.⁷⁰ Sennycy István 1632-ben lefolytatott kánoni perében is szó esik arról, hogy a püspök többek között Győrben is taníttat növendékeket. A püspök gazdasági instrukciója azt mutatja, hogy a növendékek a győri jezsuitáknál tanultak.⁷¹ Draskovich György idejében úgy tűnik, hogy a jezsuita *konviktusban* laktak a növendékek, legalábbis erre utal Bény János vikárius 1640. január 30-án kelt levele, amelyben panaszkolja, hogy a *szeminaristákat* kirakták a jezsuiták, mert Berdóczi uram nem adott további pénzt, ez a hála az évi 500 Ft-ért, „a jezsuiták ezt sem Aristoteles, sem más bölchek Ethicaiban föl nem találják”.⁷² Draskovich püspök ismételt 6 növendékről beszél Győrben.⁷³ A káptalan és a jezsuiták viszálya, megfejelve a püspök és a káptalan ellentétével nem igen használt a győri szeminárium ügyének. A növendékek száma 6–12 között mozoghatott, lényegében egészen a modern Széchényi-féle szeminárium létrejöttéig, amikor is a létszám tartósan 12-re emelkedett.⁷⁴ A Széchényi-szeminárium alapítása után (1684) 1732-ig, a nagy szemináriumi reformig, azaz a hallgatók hazahívásáig, a Győrben lévő kispapok a *humaniorákat* továbbra is a hallgatják, illetve külföldön végzett filozófia után a teológia moralist tanulják itt-hon.⁷⁵ (Lásd a Melléklet II.g. sz. táblázatát.)

7. Követelmények és műveltség

A zsinatok által megszabott követelmények hozzásegítenek az alsópapság képzettségének megismeréséhez. A plébániát igénylő papok vizsgálatát a legrészletesebben egy, az 1638. évi zsinatra benyújtott tervezet és annak nyomán megfogalmazott cikkely szabályozta.⁷⁶ A plébániát kérő papnak megfelelő latin tudással

68 *Bedy V.*: A győri papnevelés i.m. 207–208.

69 A bencések személyére: A pannonthalmi Szent Benedek-rend története. I–XII. Szerk. *Erdélyi László*. Bp. 1902–1912. IV. 677–678.

70 *Bedy V.*: A győri papnevelés i.m. 176. *Vanyó Tihamér*: Győri püspökség 1629-es jelentése Rómába. Pannonthalmi Szemle 6 (1931) 138.

71 A Bécsben lefolytatott kánoni per tanúi egyhangúan vallanak erről. sőt a negyedik tanú, Michael Siczahi, a magyar kamara regisztrátora szerint: „In civitate Jaurinensi non erat exstructum seminarium, sed modo illud constructum Reverendo Domino transferendo...”. Archivum Secretum Vaticanum, Archivio della Nunziatura di Vienna. Processi Vescovili Nr. 40., f. 40.

72 MOL E 150 A Magyar Kamara Archivuma, Acta ecclesiastica. Irregestrata 30. tétel 17. sz.

73 *Bedy V.*: A győri papnevelés i.m. 186.

74 I.m. 197.

75 I.m. 32.

76 1638: cap. VII. 1. Kiadta *Carolus Péterffy*: Sacra Concilia... in regno Hungariae celebrata I–II. Posonii 1741–174. II. 367. A tervezet: 436.

kell rendelkeznie. Tudjon *breviáriumot* olvasni, legyen járatos az ünnepek meghatározásában. Ismerje és tudja magyarázni a nép nyelvén az apostoli hitvallást, a tízparancsolatot, az egyház öt parancsát, a miatyánkot. Legyen tisztában a szentségek számával, hatásával, és a tridenti zsinat követelményei szerint tudja azokat híveinek közvetíteni. Szükséges még a halálos bűn fajtáinak, a halálos és bocsánatos bűn közötti különbségnek az ismerete. Jártasnak kell lennie a kontroverziákban is, hogy az eltévelyedetteket az igaz útra visszavezethesse. Rendelkezzék megfelelő prédikációs készséggel, beszédeiben az üres fecsegés helyett rövidekre és tartalmasságra törekedjen.

A fenti követelményrendszer azt mutatja, hogy a leendő plébánostól elsősorban a mindennapi életben szükséges tudást kívánták meg, kiegészítve azt a közvetíteni tudás képességével (nyelvtudás és magyarázó készség).

A lelkipásztor felkészültségéről árulkodnak a plébániakönyvtárak és a plébánosok magánkönyvtárai is.⁷⁷ A plébániái könyvtárak alapjában véve hagyatékokból származnak, ezért gyarapodásuk esetleges. A liturgiai könyvek közül a *Missale Romanum* általánosan elterjedt. Színesebb a ritualék választéka; a győri mellett forgalomban volt az esztergomi, a külföldiek közül a passauai és a salzburgi. Sok helyen volt fellelhető horvát, magyar, német evangéliumos könyv, továbbá énekeskönyvek, illetve breviárium.

A plébániái könyvtárak és magánkönyvtárak elemzése, illetve összevetése a rendelkezésre álló „ajánlólistákkal”, amilyen az 1638. évi zsinatra készült egyik tervezetben, illetve az 1675-ben Nagyszombatban megjelent *Manuale parochorum*ban található, rendkívül tanulságos.⁷⁸

Mindkét könyvtártípusban találhatóak Bibliák és bibliamagyarázatok, náluk jóval tekintélyesebb a prédikáció elkészítéséhez szükséges munkák csoportja, ami a prédikáció megnövekedett jelentőségét mutatja. A két magyar klasszikus, Káldi és Pázmány mellett Petrus Bessaesus, Mathias Faber és a középkorban élt domonkos Johannes Herolt a legnépszerűbb szerzők.⁷⁹ A középkorban keletkezett munkák közül leginkább a prédikációs kötetek (Laskai Osvát, Temesvári Pelbárt, Petrus de Palude) maradtak használatban.⁸⁰

A lelkipásztori működést segítő, kauzisztikus művek csoportja szintén gazdag. E művek közül Jacob Marchantius lyoni teológus *Hortus pastorum* c. munkája a legnépszerűbb.⁸¹

Annál hiányosabb viszont a hitvitázó irodalom. Pázmány *Kalauzán*ak népszerűsége messze nem éri el a szerző prédikációs művének gyakoriságát. Ezt alátá-

77 A győri egyházmegye alsópapságának könyvkultúráját külön tanulmányban szándékozom feldolgozni. Jelen tanulmányban csak összefoglalom az erre vonatkozó kutatásaimat.

78 A szóban forgó tervezet C. *Péterffy*: i.m. II. 436. *Manuale parochorum* Tyrnaviae 1675. 33–34. *Szabó Károly*: Régi magyar könyvtár I–III. Bp. 1879–1898. (továbbiakban RMK) II. 1371.

79 Káldi pl. Páliban (1659/rábai fősperesség) és Kónyban (1698/székesegyházi fősperesség), Pázmány Szentmiklóson (1696/locsmáncsi fősperesség), Bessaesus Védenyben (1659/mosoni fősperesség) és Lókon (1674/locsmáncsi fősperesség), Faber Szentmiklóson (1696/uo.) és Lókon (1674/uo.). A Discipulusnak is nevezett Herolt prédikációi pedig Visen (1647/uo.).

80 Laskai Bezenyén (1696/mosoni fősperesség), Temesvári Páliban (1659/rábai fősperesség), Petrus de Palude Oszlopon (1674/soproni fősperesség).

81 1659-ben Szily Márton a mosoni fősperességet vizitálva a jegyzőkönyvben 13 plébánosnak néhány könyvét (4-5) is összeírta. Közülük öt személynek volt birtokában az először 1625-ben megjelent munka.

masztja, hogy Vargyasi András az 1714. évi alsó-locsmánci kerület látogatása során általánosan megállapítja, hogy míg a plébániák szónoklati könyvekkel meglehetősen ellátottak, addig a kontroverziában hiányt szenvednek.⁸² Mindez magyarázható a képzettség hiányával, hiszen a másfél-két éves morálteológiai képzés során igen kevés idő jutott erre. A skolasztikus teológia alkotásai szintűgy hiányoznak a könyvlistákról. Csekély számban vannak jelen a *katekizmusok*. Figyelmeztető azonban, hogy a tridentini zsinat által előírt vasárnapi katekizmus használatára, amelyet a nyugati szakirodalom a hitélet egyik leghatásosabb elmélyítőjének tekint, a legkorábban katolizált soproni főesperességben 1715-ben a plébánosokat csak javadalomvesztéssel és börtönnel való fenyegetéssel lehetett rávenni.⁸³ Az alsópapság kultúrájának fokmérője *mecenatúrája* is. Irodalmi alkotások terén ez a támogatás elég csekély volt. Nagy Pál csepregi plébános költéségén jelent meg Fojnay Ferenc vasvári prépost Batthyány Adámné Formentin Auróra felett mondott gyászbeszéde.⁸⁴ Tekintve a műfajt és a tárgyat, a pusztá irodalmi célon túl ez inkább a főúr iránti tisztelet megnyilvánulásának tekinthető. A mecénás Nagy Pál és az özvegy férj, Batthyány Ádám közötti kapcsolatra utal az a levél, amelyet 1654. július 6-án Savanyúvízről (Tarcsa) írt Nagy Pál, és szükségére hivatkozva egy hordó bort kért Batthyány Ádámtól.⁸⁵

Hasonló mecénási kapcsolatot rejthet Gallya Mihály *Incendium amoris* című munkája, amelynek ajánlása Szenttamási Máténak szól (Bécs, 1670). Gallya, akit feltehetőleg Szenttamási tanítat, később káplánja, 1680-ban rábakeresztúri plébános.⁸⁶

Egyházmegyénk három papja hagyott hátra irodalmi alkotásokat. Ezek közül is Illésházi Ádám neve csupán promóciós nyomtatványon szerepel.⁸⁷ Vargyasi András már győri kanonokként írja Esterházy Pál feletti nekrológiáját.⁸⁸ Egidius a Primo karmelita szerzetes a harmadik munka szerzője, amely műfaját tekintve vitairat. A több plébánián is működő szerzetes (Rámóc: 1663, Máriafalva: 1673) pinkafői plébánosként írja meg vitairatát *Die Stadt auff dem Berg* címmel, amely a gráci Widmanstatt-nyomdában jelent meg 1682-ben. A 103 oldalas munkácska alcíme szerint egy prédikátor és egy katolikus iskolamester beszélgetését tartalmazza az igaz egyházról.⁸⁹

Noha a tárgyalott korszak előtt működött, meg kell említenünk Szathmári Péter visi plébános kéziratban maradt munkáját, amely mint az Egyetemi Könyvtárban adott címe is jelzi (*Manuscriptus libellus controversisticus per modum epistolae anno 1631 ad Stephanum Letenei praedicantem Csepregiensem datae*) Lethenyeihez intézett vitairat. A munka, amely a legfontosabb katolikus tételek apológiája, ko-

82 Joannes Szaricz plébánosról írja „libros habet concionatores idoneos, casistam controversistam nullum” (Horpács 1714/locsmánci főesperesség), Szany Benedeknél pedig „libris idoneis et necessariis praeter controversisticum provisus...” (Bő 1714/uo.).

83 GyPL Keresztély Ágost iratai VIII. kötet ff. 1481–86. A soproni főesperesség papjainak eredeti aláírásaival 1715. október 4-i keltezzettel. Concilium Tridentinum. Sen. XXIV. de ref.

84 RMK I. 867 (Bécs, 1653).

85 MOL P 1314 Nr. 33 404.

86 *Temesváry J.*: i.m. 89. Továbbá *Horváth Tibor Anatl*: A csornai konvent hiteleshelyi működése. Keszthely, 1943. 25.

87 Philosophia. Tyrnaviae 1656. RMK II. 858.

88 Sol mysticus... Esterhás Pál... Nagyszombat, é.n.

89 Rámóc 1663/locsmánci főesperesség és Pinkafő 1673/vasvári főesperesség. Említi *F. Kugler*: i.m. 49. Művét ismerteti *Ferdinand Hutz*: Ein bisher unbekanntes Druckwerk eines Burgenländers in der Stiftsbibliothek Vraun. Burgenländische Heimatsblätter (a továbbiakban: BHb) 46 (1984) 135–138.

rai volta miatt is említést érdemel, és egyben jelzi, hogy az alsópapság nem volt egyértelműen passzív a protestánsokkal folytatott hitvitákban. A szerzőről, Szathmári Péterről csupán annyi tudni, hogy 1628-ban a bécsi egyetem hallgatói között szerepel, 1639–42 között pedig vasvári kanonok.⁹⁰

8. A pap és a kegyúr kapcsolata

A plébánia jogszerű betöltéséhez három dologra van szükség: a földesúr *praesentatiójára*, a püspök *confirmatiójára* és az esperes vagy főesperes *introductiójára*. Az egyházmegye területén a legnagyobb birtokokkal rendelkező családok, a Batthyányok, Esterházyak, Erdődyek, Nádasdyak voltak. A korán megkezdett rekatolizáció miatt a 17. század végére már többségükben katolikus települések is léteztek. A rendezett egyházi állapotok vonzották a papokat, a soproni és locsmándi főesperességekben az Esterházy-birtokokon fekvő plébániák nem is közdöttek ellátási gondokkal. Az alsó-ausztriai kamara eljárásával szemben az Esterházyak szívesebben alkalmaztak magyarországi származású papokat. Egy-egy üresedés után a gondos kegyúr néha több plébánia élén is cserét hajtott végre. Jó példa erre a Franciscus Orsolini halálával megüresedett kismartoni várplébánia betöltése, melyet Franciscus Paichtmon fehéregyházi plébános kapott meg a kegyúr 1700. május 25-én kelt praesentációs levele szerint.⁹¹ Ugyanezen a napon ajánlotta a fehéregyházi plébániára udvari káplánját, Franciscus Welsert.⁹² Ugy látszik Paichtmon atya nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert már 1701. május 16-án tovább helyezte a halálozás folytán megüresedett nyéki plébániára. Utóda Paulus Ugrinovic nagymartoni plébános lett, akinek a helyére Nicolaus Bennatul szentmártoni plébános lép, míg a szentmártoni plébániát Paulus Palkovicz klempai lelképásztor tölti be.⁹³ Azt, hogy nem egyedülálló esetről van szó, jól jelzi Széchényi György püspök Gorup Ferenc győri vikáriushoz intézett 1670. július 7-én kelt levele, melyben Rátky alispán jóindulatát elnyerendő, Nigrit visszahelyezi Visre, a visi plébánost áthelyezi Páliba, a pálit Vépére, a vépit pedig Szombathelyre. A váltások időpontjaként Szt. György napját jelöli meg.⁹⁴ Ezek az esetek egyben arra is felhívják a figyelmet, hogy a fluktuációnak nem mindig a plébános állhatatlansága az oka.

Az Esterházy-birtokok plébániáival szemben a Batthyány-birtokok, sőt egész Vas megye már kevésbé vonzotta a papokat. Az okokat nagyon pontosan fogalmazza meg Lóny Mihály vasvári prépost Batthyány Ádámhoz írott levelében, mikor a nagyúr a plébánosok csekély számát felróta neki: „valameddigh az nippsegh vad erkölce megh nem szelidül, es valakitül oltalmas bizonyiossan nem leszen es maskínt megh maradassokul gondviseless nem leszen, addig nem latom

90 Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban BEK Kt) Collectio Kaprinay A. tom. XXXVIII. p. 1–64. *Desics Ignác: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan története főbb vonásai*. In: A szombathelyi egyházmegye története. (1777–1935). I–III. Szerk. Géfin Gyula. Szombathely, 1929–1935. II. 321.

91 GyPL Keresztély Ágost iratai II. kötet f. 47.

92 Uo. II. f. 49.

93 Uo. II. f. 62, f. 67., f. 69., f. 65.

94 GyTRF 1 (1861) 238. Lóny Mihály szenteleki plébánosként Batthyány Ádámhoz írt levele (1633. március 31.) a Szt. György napi váltások általános voltát bizonyítja: „az szokás szerint miuel sz: giörgi napiara ualoznak az plebanossok, Giörré magham el menuen...”. MOL P 1314 Nr. 29 804.

modjat, hogi az szegeny egyhazi ember azokon az falukon megh maradhasson”. Később pedig így ír: „az Praedikatorokhoz az kossegh hú volt es segítette, es azokis elegh niamorultabbul vonszak az nepet”.⁹⁵ A csekély jövedelem és a lakosság merev ellenállása, amely Sopron megyében a korszak végére már megenyhült, ugyancsak taszította az egyháziakat. Míg az Esterházyak válogathattak a jelentkezőkben, a Batthyányakhoz a vasvári főesperes kinnal-keservvel szerzi a papokat. Sokszor a tapasztalatok nélküli, lehetőségek között még nem válogató, frissen felszentelteteket hozzák ide. Lóny Mihály, Földnyai Ferenc, Tormágy Péter vasvári főesperesek levelezése egyaránt ezt mutatja.⁹⁶ A Vas megyei plébániák gyenge javadalmazását mutatja az az Egyetemi Könyvtárban őrzött, korabeli másolatban fennmaradt összeírás, amely feltehetőleg az 1697/98. évi vizitáció után, de mindenesetre 1703 előtt készült. Az összeírás készítője Sárvár és Szombathely, valamint a szerzetesek által gondozott plébániák kivételével minden plébános számára 25–50 Ft közötti jövedelemkiegészítést (subsídium) tartana szükségesnek.⁹⁷

Sajnos, a plébániák anyagi helyzetéről nem rendelkezünk átfogó kimutatással. A jövedelem megállapítása nagyon nehéz, hisz a stóla-jövedelmek mellett eltérő arányban szerepel szántóföld, rét, szőlő, esetleg készpénz, nem is beszélve a faszolgáltatásról vagy a halászatból származó juttatásokról.⁹⁸ A plébánosváltások hátterét jobban megvilágítaná, ha ismernénk a plébániák pontos gazdasági helyzetét. A vándorlás általában a szegényebb plébániáktól a gazdagabbak felé irányult. A plébániaváltásokban a főesperesség határa nem jelentett akadályt. Kiemelkedő plébánia volt Sopron, de alig maradt el mögötte Sárvár és Csepreg, a Nádasdy birtokok két központja. Sopronba magasabb méltóságokból, kanonokok közül lépnek vissza, mint például Zichy György vagy Lóny Mihály vasvári prépost.⁹⁹ Sárvár és Csepreg pedig mintegy ugródeszka a magasabb javadalom, a kanonoki stallum felé. Igaz, nemegyszer a veszprémi káptalan szerez innen utánpótlást.¹⁰⁰ Az anyagi erő mellett még egy vonzóerőről, a szülőfaluról kell szót ejteni. Nagyon sok egyházi férfiú érezte fontosnak, hogy szülőfalujába kerüljön vissza.¹⁰¹

Fentebb esett szó egy-egy üresedés nyomán lejártszódó cserék sorozatáról. Ennek ellenére akadtak olyan papok, akik sokáig maradtak egy plébánián. Az 1697/98. évi és az 1714. évi vizitáció összevetése szerint a plébánosok átlagosan nyolc évet töltöttek egy helyen (ld. a Melléklet III.h., IV.d. sz. táblázatait). Az adatokból az is kitűnik, hogy aki 10 évet egy helyen töltött, annak komoly esélye volt arra, hogy élete végéig ott maradjon.

95 1640. november 15., Szombathely. MOL P 1314 Nr. 29 832.

96 Lóny Mihály 1642. december 20-án azt írja Batthyány Ádámnak, hogy a múlt kántoron szentelt papokból küld majd Rohoncra (MOL P 1314 Nr. 29 844.). Földnyai a már említett Graz-i tanítást javasolja (uo. Nr. 14 212.). Tormágy Péter a bécsi Pazmaneum pater regensétől ajánlott papra vár (1688. március 5., Szombathely. uo. Nr. 49 405.).

97 BEK Kt. Coll. Heven. tom. LXVI. ff. 137–145.

98 A jövedelmek sokszínűségét megmutatja *Vanyó Tihamér*: A katolikus restauráció Nyugat-Magyarországon. Pannonhalma, 1928. 70–78., de azok egységesítésére ő sem vállalkozik.

99 Lóny személyére *Bedy V.*: A győri székeskáptalan i.m. 411–412.

100 Csepregről került a veszprémi káptalanba 1695-ben Bocskárdy Imre (*Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára. München, 1987. 79.), ill. Kelemen Péter 1678-ban (i.m. 133.). Továbbá Szakony János 1660-ban és Nagy Ferenc 1700-ban (i.m. 204–205. és 161.).

101 Pl. Paulus Gerstl római peregrinus, teológiai doktor „csak” szülőfaluja, Nagymarton plébánosa és soproni esperes lett (Nagymarton 1714/soproni főesperesség). *Veress E.*: i.m. 100. 1730-ban kelt végrendelete MOL P 108 Rep. 80. fasc. E. Nr. 72/a.

A 17. század derekén akadtak még installáció nélküli papok az egyházmegyében. Ez azt jelzi, hogy az egyházmegye központi kormányzata nem volt képes ellenőrizni a teljes területet. A jogellenes állapot a vizitációk tanúsága szerint az 1690-es évekre nagyrészt megszűnt.¹⁰²

Érdekes jelenségre utal az a herceg Esterházy levéltárban fennmaradt levél, amelyet Hergovich Péter darufalvi plébános írt Johannes Wlahovich espereshez. Ebben elpanaszolta, hogy hívei nem engedték be a plébániára, mondván, hogy velük kellene megbeszélnie a javadalmazást, nem a gróffal.¹⁰³ A falusi közösség ilyen irányú törekvéseit, és az esetleges korábbi gyakorlatot a *jus patronatus*ra támaszkodó földesurak az idők folyamán felszámolták.

9. A pap és a falu

Az ünnepélyes beiktatás után, amelyet általában az esperes végzett a környékbeli falvak lelkipáztorainak részvételével, a plébános megkezdhette a sokszor nem csekély nehézséggel járó mindennapi működését. Az egyházmegye nagyobb része frissen katolizált, kivételnek szinte csak a Sopron megyei rész tekinthető. A 20–30–40 éve áttért és áttérített tömegek érthetően ellenséges érülettel fogadták az „Antichristus” helyi képviselőjét. Sokszor nem is álltak meg a pusztá ellenérzésnél, hanem alaposan próbára tették plébánosuk béketűrését, megtagadták a plébániának járó szolgáltatásokat.¹⁰⁴ Gyakran került sor erőszakos cselekményre is. Kárt tettek a pap jószágaiban, őt magát megverték.¹⁰⁵ Az atrocitásokat elősegítette, hogy a falu nagyon sok esetben támogatóra talált a katolikus földesúr protestáns igazgatási személyzetében. A különös kettősség a Batthyány birtokokon a családfő, Batthyány Ádám megtérése után (1629) 80 évvel is fennáll Scacchi vizitátor visszatérő megjegyzései szerint.¹⁰⁶

102 1644-ben Vasvári György engedély nélkül ment Peresztegre. Draskovich György meg is feddi: „frater, másszor meg ne próbáld, hogy valamely Plébániára menny a Patronus Praesentatioja és a püspök confirmatioja nélkül, hanem tartsd meg a Canonest és az jó rendet, mert különben büntetés nélkül nem hagyunk.” *Szabady B.*: Draskovich kanonokjai i.m. Győri Szemle 9 (1938) 125. Kirívó példa Stephanus Perpriché, aki 1714-ben teleszik meg engedély nélkül a kölkedi plébánián (vasvári főesperesség).

103 MOL P 108 Rep. 80. Fasc. D. Nr. 42.

104 Mathai Viza János későbbi pécsi vikárius a rábaközi Tóthkeresztúron és hét filiáján működött három éven át fizetség nélkül. Erre kér utólag orvoslást Esterházy Páltól 1691-ben (?) MOL P 125 A herceg Esterházy család kismartoni levéltára, Pál nádor iratai. Nr. 5768. A zaklatott életű Viza Jánosra L. *Némethy*: i.m. 1026. és *Josephus Brüstle*: Recensio universi cleri dioecesis Quinque-ecclesiensis... I–IV. Quinque-Ecclesiis 1874–1880. III. 410–42. A szolgáltatásmegtagadásokat esetről esetre kell mérlegre tenni. Figyelembe kell venni, hogy a pap közösségen kívüli álló személy, aki a közösség anyagi erejét veszi igénybe a megélhetéséhez.

105 1680-ban Liptay Ferenc páli plébános vallja: „...az plebanus fizetését meg nem adták, házát nem építették, erdejéről eltöltötták, vetését, réjteit megetették szántszándékkal, azt meg nem bocsúllták, relictot nem tettek, ilyen s több más rossz cselekedettel üzték el a plebanussokat, az mint ezen fatenst is ugy adták ki az plebaniatul, az mint tudja, hogy itt Rábaközben, Mihaliban, Beledben, Kereszturrott, Sárkányon, Egyeden és Szentandrón is hasonló praktikával üzték el az plebanussokat”. *Horváth Sándor*. Tanúvallatás a dunántúli evangélikusok állítólagos zavargása ügyében (1680). Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár 3 (1904) 21. Batthyány (I) Ádám birtokain egy év nélküli, 1647 körül keletkezett supplicatio szerint, amelyet a gróf birtokain működő plébánosok írtak, olyannyira elfajult a helyzet, hogy a papok távozással fenyegették a földesurat. MOL P 1314 Nr. 37 582.

106 Vö. az 1714. évi vasvári vizitáció bevezetésével.

A plébános és a falu lakossága közti felfogáskülönbség számtalan összeütközés forrása lehetett. Jól példázza ezt az a kihallgatási jegyzőkönyv, amelyet Mosonszentjánoson vettek fel a hívek plébánosuk ellen tett panaszai nyomán, feltehetőleg 1702 körül. A németországi származású Hyacinthus Pistorius ágostonos szerzetes ellen ugyancsak sok panasszal élt plébániája.¹⁰⁷

Már a kérdések sorrendje is tanulságos. Az első kérdés a katekizmus tartására vonatkozik, a második a szentmise végzésére, a harmadik a plébános hívekkel szembeni viselkedésére, a negyedik a részegsége. A válaszok rövidek, kivéve a harmadik kérdést, ahol kifogásolják, hogy nagyon keményen beszél velük, személyválogatás nélkül ostoroz és rágalmaz mindenkit. Egyébként Pistorius ritkán tart katekizmust, alkalmatlan időben misézik, és délutánra elvértve marad józan. Hosszabb válaszok hangzanak el arra vonatkozólag, hogy évente kétszer is nagyobb időre (6 hét) elmegy Bécsbe, ezzel költségekbe sodorja híveit, hisz papot kell hozatni, és távozása veszélyezteti lelkiüdvüket. A temetések kapcsán kifogásolják, hogy a kiásott sírt nem áldja meg, mint azt Magyarországon szokás. Nem megy el a halott házához, vagyoni helyzetéről függetlenül mindenkitől 1 Ft temetési díjat szed, gyászbeszédet pedig csak akkor mond, ha egyúttal misét is fizetnek. A betegetől is szed pénzt, 6 garast, mint az egy másik kérdésből kiderül. Kocsin viteti magát a beteghez, miközben az iskolamester gyalogol mellette; ez sem volt szokásban azelőtt. Házasságkötéskor megköveteli a pontosságot, ha késnek, büntet és szidalmaz. A házasság előtti gyónáskor számon kéri a katekizmus alapos ismeretét, ha ez nem megy, nem esket. Egy fiút, aki gyermekkorától katolikus, megvert, mert úgy vélte, hogy lutheránus éneket énekelt. Súlyos kifogás alá esett a prédikációs stílusa is, amely nem ad lelki vigaszt, csak állandóan korhol, szid és a hibákat hánytorgatja fel. Ezenkívül többeket megnevezett „ex publica cathedra”, sőt az áldoztatás során az oltáriszentséghez járuló személyektől sem vonta meg kritikusi megjegyzéseit. A templom pénzéről már évek óta nem adott elszámolást.

A plébános védekezése rövid, ő csupán az alig 28 éve katolizált híveit próbálta mélyebb vallásos életre ösztönözni. Az ismertetett iratból jól látszik, hogy a problémák egyik részét a plébános hazaitól eltérő szentségkiszolgáltatási gyakorlata okozta, illetve az, hogy a hívek frissen katolizáltak. A másik részüket a plébános túlságosan erélyes és indiszkrétnek mondható beavatkozása a hívek mindennapi életébe váltotta ki. Harmadik okként a plébános személyes magatartása, életvitele hozható fel.

Ugyanezek a gondok jelennek meg más forrásokban is. A lakosok a keresztlésekhöz a katolikus szokás ellenére több keresztszülőt hívnak meg.¹⁰⁸ A házasság és az új asszony bemutatása előtt nem gyónnak.¹⁰⁹ Nem ismerik az utolsó kenetet.¹¹⁰ Nem használnak a temetőben fejfaként keresztet.¹¹¹ Nem böjtölnek.¹¹² A

107 GyPL Keresztély Ágost iratai II. kötet f. 1327–1332. Pistorius a lékai ágostonos kolostor tagja volt. 1701-ből említi egy feljegyzés mint Szentjánoson működő plébánost. *Schermann Eged: Geschichte von Lockenhaus. Pannonhalma, 1936. 106.*

108 Ják 1674/vasvári főesperesség.

109 Nagyhöflány 1713/soproni főesperesség.

110 Horvátjárfalu 1663/mosoni főesperesség, Kishöflány 1713/soproni főesperesség.

111 Polány 1674/vasvári főesperesség.

112 Kishöflány 1659/soproni főesperesség.

házszentelés vízkeresztli szokása is eltűnt.¹¹³ Vonakodnak a körmenetekre való részvételtől.¹¹⁴ Ritkán gyónnak, a húsvéti gyónás elvégzése is problémákat okoz.¹¹⁵ A katolikus gondolkodásra jellemző szentkultuszról idegenkednek.¹¹⁶ Nem tartják meg a katolikus ünnepeket.¹¹⁷

Az erős ellenkezéssel nagyon nehéz úrrá lenni, kapocsként talán csak a prédikáció kínálkozik. A jó prédikátornak nagy a vonzása. A nezsideri lutheránusok például, ha a plébános jó szónok volt, elmentek a katolikus templomba.¹¹⁸ A fehéregyházi lutheránusok buzgóbbak voltak, mint katolikus társaik.¹¹⁹ Ellenben előfordult az is, hogy belekiabáltak a plébános prédikációjába, kifogásolva egy kijelentését.¹²⁰

A prédikáció kapcsán meg kell jegyezni, hogy a *Manuale parochorum* nem helyeselte a magánbűnök nyilvános feltárását és a bűnös megnevezését, ahogy a vizitátor is türelemre intette e kérdésben a papjait.¹²¹ A helyzetet tovább nehezítette, hogy a felszínen katolikussá lett hívek titokban megpróbálták gyakorolni eredeti hitüket, azaz magánházakba összejőve, postillákat vagy bibliát olvastak, régi gyülekezeti énekeiket énekeltek, alkalmanként úrvacsora vételre mentek valamely, prédikátorral rendelkező helyre.¹²²

A katolikus papnak tehát egyáltalán nem volt könnyű a helyzete. A hívek ellenállásának, a rossz anyagi helyzetnek és saját emberi gyengeségének hármasszorításán nagyon nehéz volt úrrá lenni.

10. A plébános a vizitátor megjegyzéseinek tükrében

A vizitátor saját tapasztalatai, illetve a hívek közlései alapján röviden jellemezte a lelképásztort működését. Ezek a jellemzések a pozitívumok esetében eléggé semmitmondók, a negatívumok esetében már részletesebbek. Sajnos, a vizitátorok közül csak nagyon kevesen fordítottak gondot a papi szolgálat minden tényezőjére, többnyire csak az igazán súlyos kihágásokat emelték ki.

A negatívumok közül három dolog érdemel igazán figyelmet. Az első helyen a konkubinátus, illetve a túlságosan fiatal szakácsnő alkalmazása áll. A vizsgált korszakban mintegy harminc alkalommal jegyzett fel a vizitátor ilyen esetet.¹²³

113 Máriafalva 1697/vasvári főesperesség.

114 MOL P 125 Nr. 11 627. A márcfalvi hívek listája, akik megtagadták a gyónást (1665). A körmenetekkel szembeni ellenézésre a lista készítője utal megjegyzéseiben.

115 Kisboldogasszony 1674/soproni főesperesség. Továbbá a márcfalviak a fenti irat szerint.

116 Joannes Maximilianus Rosenberger ilmici plébános panaszkodik a falu bírása ellen, aki a plébánia kapujára kitűzött szentképeket letépte és disznóürülékkel összekente (MOL P 125 Nr. 5794.).

117 Moson 1696/mosoni főesperesség.

118 Nezsider 1659/mosoni főesperesség.

119 Fehéregyháza 1651/soproni főesperesség.

120 Borostyánkő 1714/vasvári főesperesség.

121 *Manuale parochorum* i.m. 291. és Keresztúr 1659/locsmándi főesperesség. Ekkor a faluban a lakosok 1/3-a katolikus.

122 Hegyeshalom 1696/mosoni főesperesség.

123 Szarvkő plébánosáról, Martinus Vidovichról írja a vizitátor 1641-ben: „Concubinarij publicus, habens insignem puerum septem vel octo circiter annorum. huius tamen concubina nobis praesentibus medico secum assumpto supellectili coacta fuit migrare in alium locum”. Gyanús nőszemély miatt kap intést Georgius Radanicz: „suspectam personam habet apud se” (Szentmargaréta 1663/soproni főesperesség).

Ezek többsége a 17. század középső harmadára tehető, bár elgondolkodtató, hogy az éles szemű Kasza Ferenc, aki 1674-ben vizitálta Locsmándot és a soproni főesperességet, 57 pap közül 13 esetben talált a plébánián „persona suspecta”-t, gyanús nőszemélyt.

A másik súlyos hiba az iszákosság, ami a 17. századi Magyarországon meglehetősen elterjedt jelenség volt. Az egyik vétkes — Petrus Krisanich giróti plébános — szerint „a király példáját követi az egész földkerekség”.¹²⁴ A túlzott alkoholfogyasztás egyaránt károsan befolyásolta az illető plébános erkölcsi tartását és lelkipásztori tevékenységét.

Részint az itálnak tudható be a harmadik gyakran kifogásolt magatartásforma, a kötekedés is (*contentiosus, litigiosus*).¹²⁵ Mint az előző fejezetből kitűnt, a pap azokat a katolikus erkölcsi normákat igyekezett átültetni a mindennapi életbe, amelyek szerint maga nevelkedett, részint saját közösségében, részint a szemináriumban. A falu ebben a tőle idegen követelményrendszeren túl azt látta, hogy külső beavatkozás történik a belső életébe, így a papjával szemben mintegy az autonómiáját is védte. Kisebb számban kifogásolták a tudatlanságot, a gazdálkodásban való hanyagságot és a távollétet a plébániától.

A dicséretnek már sokkal sematikusabbak. Általános dicséretet (*vir egregius, probus, zelosus*) 67 személy kapott, prédikációiért és az „in divinis” mutatott szorgalma miatt pedig 47-en kaptak elismerést. Lényegesen kevesebb személynek értékelte pozitívan gazdasági ténykedését a vizitátor.¹²⁶

A hibák és pozitívumok általános bemutatása után hasznos néhány lelkiismeretes vizitátor megjegyzéseit külön is megvizsgálni. Gallovitz István éneklőkanonok 1663-ban generalis vizitátorként a locsmándi, mosoni és soproni főesperességet egyaránt végiglátogatta. A 81 pap közül majd felénél talált valami kifogásolnivalót. Figyelme nemcsak a fent említett súlyosabb kihágásokra terjedt ki, hanem számos kisebb jelentőségű dologra is. Így például számos plébánost megrótt, mert a szertartásokhoz szükséges különböző eszközöket szennyesen hagyta. Súlyosabb visszaélést követett el a kaboldi pap, aki a Kéry grófok kastélyában lakott.¹²⁷ A rá Móci plébános pedig vasárnap a Czirákyak kedvéért az urak kápolnájában misézett.¹²⁸ Szintúgy súlyos vétkeknek minősült Mathias Dusicz esete, aki húsvétkor pénzért adta a szenteltvizet.¹²⁹ (Ez utóbbi azt is jelzi, hogy a víz mint paraliturgikus szentelmény mennyire fontos az emberek életében, ha pénz is adnak érte.)

Kasza Ferenc, Sopron és Locsmánd 1674. évi vizitátora arra az általánosnak nevezhető visszaélésre figyelt fel, hogy a lelkipásztorok többsége télen a plébánián keresztel. Sőt akadt olyan pap is, aki az Oltáriszentséget a plébánián őrizte.¹³⁰

124 A vizitátor szerint Krisanicz „osor aquae, vini amans, Bachi filius” (Girót 1651/locsmándi főesperesség).

125 Joannes Rorác: „Quando bibit, sit valde contentiosus” (Kimle 1680/mosoni főesperesség).

126 Egy jellemző dicséret. Michael Phipaczicz: „pius et devotus, ac in rebus divinis diligens, bonae vitae” (Kéthely 1651/locsmándi főesperesség).

127 Laurentius Voloh: „habitat in arce Kabold, ubi magis se saginat, quam oculus suas...” (Kabold 1663/locsmándi főesperesség).

128 Andreas Gerdinicz (Rámóc 1674/locsmándi főesperesség).

129 Mathias Dusich (Nyék 1663/locsmándi főesperesség).

130 Fülöp Mihály (Locsmánd 1674/uo.)

A vizitátor megjegyzései kirajzolják a kor papi eszményét, aki távol áll a konkubinátus gyanújától, tartózkodik a bortól, híveivel egyetértésben él, jó gazda, de az anyagi javak nem kötik le minden energiáját. Ordináriusa engedélyével tölti be a plébániát és szintúgy hagyja el azt. Az istentiszteleteket rendszeresen végzi, azokon prédikál, a szentségeket az előírások szerint szolgáltatja ki.

11. Szerzetesek

A paphiányt az is jelzi, hogy szerzetespapok is szolgáltak az egyházmegye plébániáin. A lelkipásztorkodó szerzetesek három csoportba sorolhatók. Az első csoport tagjai egy, a kolostornak átadott plébánián működtek. 1696/98-ban az egyházmegyében 15 ilyen plébánia volt.¹³¹

A második csoport tagjai olyan szerzetesek, akiket rendjük átmenetileg plébániára küldött. Az 1660-as években például pannonhalmi bencések látták el Csepreget (Pálffy Mátyás főapát szülőhelyét), de átmenetileg tevékenykedett bencés Váton, Ötvevényen, Nagycenken és Páttyon is.¹³² Pannonhalma mellett a lékai ágostonosok is vállaltak fel átmenetileg egy-egy plébániát: így az 1663. évi vizitáció Kőhalmon találja Georgius Wiberst, az 1696. évi vizitáció pedig Claudius Guenint Szárazvámon. Egy 1701. évi bejegyzés szerint ágostonosok szolgáltak ekkor Szárazvámon, Locsmádon, Mariensdorfban (Máriafalva) és Mosonszentjánoson.¹³³ Hasonló módon kerülhettek Magyarországra azok a „canonicus regularisok”, akik az 1696. évi, de főleg az 1714. évi vasvári vizitációban jelennek meg nagyobb számban, és akiket már korábban említettem.

A harmadik csoport tagjai olyan szerzetesek — általában ciszterciek és bencések — akik közösségükből kiszakadva világi papként szolgáltak. Közülük sokan külföldiek, általában németországi származásúak voltak. Sok kóbor szerzetes is keveredett közéjük, akiknek mind tudása, mind erkölcsi magatartása kívánnivalót hagyott maga után.¹³⁴ A szerzetesek képzettsége meglehetősen nagy végletek között mozgott. Jól felkészült, komoly képzettségű emberek mellett olyanokat is találunk, akik magasabb szintű végzettség nélkül kezdtek lelkipásztorkodni az egyházmegyében. A paphiányra utal az is, hogy 1714-ben még mindig tíz szerzetes pasztorál az egyházmegyében, s aligha véletlen, hogy közülük 9 a vasvári főesperességben.

131 A locsmáncsi főesperességben Léka, Pergelény és Rót a lékai ágostonosok gondozásában volt. A mosoniban Boldogasszony, Tétény, Féltorony és Szentandrás a boldogasszonyi ferencesek igazgatása alatt. Barátfaluba (Mönchof) és Pátfaluba a heiligenkreuzi ciszterek privilégiumaikra hivatkozva nem engedték be a vizitátorokat. A soproniban Vimpácot minoriták, Bánfalvát pálosok, Loretót szerviták látták el. A vasváriban a németújvári ferencesek működtek Németújvár mellett Várszentmiklóson is, Vasváron pedig domonkosok tevékenykedtek. A pannonhalmi főapátság plébániái külön egyházmegyét alkottak.

132 Csepregen működött 1660–62-ben Olasz István, káplánja volt Mátyás Orbán és Móríc Mihály. (Szerk.): *Erdélyi L.*: i.m. IV. 677. Váton 1669-ben Miskóczi Bernát, 1672-ben Tapolcsányi Miklós a plébános (i.m. IV. 677.). Ötvevényen 1669-ben az említett Miskóczi Bernát, aki 1675–80 között Nagycenken adminisztrátor. Nagycenken 1681–82-ben Veszprémy Sándor szolgál, akit 1682-ben Kerekes Anzelm is helyettesít. Páttyon 1675–76-ban Pozsgay Elek szolgál. (i.m. IV. 677.)

133 *Schermann E.*: i.m. 106.

134 Konkubinátus gyanújába esett Mainradus Werner bencés 1663-ban (Hegyeshalom/mosoni főesperesség). Italozással vádolták Wilhelmus Mak rábaszentmártoni plébánost, bencés szerzetest (1697/vasvári főesperesség).

12. A káplánok

Nagyon kevés helyen tudott a plébános javadalmából még egy másik pap is megélni. Jól példázta ezt, hogy jóformán csak a városokban és a nagyobb mezővárosokban, mint Magyaróvár, Sopron, Nezsider, Kismarton, találunk káplánokat.¹³⁵ A káplánokról szóló híradások csak 1714-ben kezdenek szaporodni, főleg a soproni főesperességben, jelezve egyúttal a plébániák anyagi gyarapodását is.¹³⁶ Tekintve, hogy a káplán a plébános alkalmazottja, vele a vizitátor általában külön nem foglalkozott. Fizetségükről is nagyon keveset tudunk. Az 1696. évi vizitáció szerint Magyaróváron 100 Ft fizetséget kapott a káplán. Az 1667–1683 között Nezsiderben működő Franhofer plébános káplánjának kosztot és kvártélyt adott, ezen túl 35 Ft járt neki a mezővárostól, további 15 Ft-ot pedig a Rózsafűzér Társulat fizetett neki.¹³⁷

13. Pályakép

A plébánosi hivatalnál magasabbra csak nagyon kevés pap emelkedett. A győri káptalan tagjává mindössze 17-en lettek, az oszlopos kanonokságig azonban már csak hárman jutottak el.

Elgondolkoztató, hogy milyen keveseknek sikerült a felemelkedés. Ennek egyik magyarázataként az életkor kínálkozik. A káptalanba kerülő plébánosok kora viszonylag magas: 48 év. A káptalan tagjaként átlagban 13 évet töltöttek el. Ezzel szemben a győri káptalanban 1650–1714 között oszlopos kanonoki méltóságot viselők (20 személy) átlagban már 30 évesen a káptalan tagjai és 13 év szolgálat után kerültek számottevő pozícióba. A plébánosoknak tehát már életkoruk miatt sem adatott meg a komoly méltóságba kerülés esélye.

További magyarázatot ad az oszlopos kanonokok tanulmányainak színhelye. A 14 kanonok közül, akiknek a képzési helye ismert, nyolcan Rómában végeztek, egy kanonok Bolognában, négyen Nagyszombatban, és csak egy fő a Pázmáneumban. Ez a kép eltér az alsópapoknál megismertektől. A másik ok az egyes személyek kapcsolatrendszerében kereshető. Figyelemre méltó, hogy a 29 oszlopos kanonok között volt két pálos (mindkettő főrangú származású), a veszprémi káptalanból jöttek hárman, Pozsonyból egy, a zágrábi káptalanból további egy személy. Sárvár-pápóci prépostságot viseltek ketten, soproni plébános volt egy személy, négyen a káptalan karkáplánjaiból avansáltak elő kanonokokká. Matusek András pedig a Viczayak támogatásával hédervári plébánosból lett kanonok.¹³⁸ Ezen adatok ismeretében aligha mondható, hogy teljesült az 1611. évi nagyszombati zsinat kánonja, amely 1.4. pontjában kimondta, hogy az előmenetel során nem szabad hátrányban részesíteni a plébánián működőket azokkal szemben, akik a püspökök mellett forgolódnak.¹³⁹

135 Sopronban volt káplán a sokat emlegetett Petrus Kaleschák, Nagymihály Ferenc idején szolgál itt Georgius Siess. *Bán János: Sopron újkori egyháztörténete.* Sopron, 1941. 258. Kismartonban szolgál 1651-ben Mathias Neostadiensis.

136 Káplán működik 1713-ban Kismartonban, Nagymartonban és Fehéregyházán.

137 *Josef Loibersbeck: Neusidl am See.* BHb 37 (1975) 135.

138 *Bedy V.: A győri székeskáptalan i.m.* 440–441.

139 *Péterffy, C.: i.m.* 204.

Meglepő a vizsgált nyolcvan év 29 oszlopos kanonokjának anyanyelvi hovatarozása. Hat horvát és egy németen kívül mindenki magyar. A középréteg elitjének összetétele tehát a legkevésbé sem fedte az egyházmegye papságának összetételét. A fenti megállapításokkal egybevága a három oszlopos kanonoki méltóságra emelkedett személy vizsgálata is. A nemes származású Tarródy János 32 évesen került a káptalanba, ahol 17 év után lett olvasókanonok.¹⁴⁰ Sgodics (Szogodics) András ugyan 44 évesen lett kanonok, de előtte 10 éven át karkáplánként szolgált Győrben.¹⁴¹ A harmadik személy, Károlyi Lőrinc 28 évesen már a káptalan tagja. Ő vitte a legtöbbre, 1747-ben mint nagyprépost és scardonai címzetes püspök hal meg. Ő az első, nyomtatásban megjelent egyházmegyétörténet szerzője.¹⁴²

A győri mellett a vasvári volt a másik egyházmegyén belüli káptalan. A vizitációnan szereplő papok közül tíz személy viselt a vasvári káptalanban valamilyen méltóságot, de prépost egyikük sem lett. A Szombathelyen működő vasvári káptalan, ha nem is jelentett tagjai számára kiugró karriert, viszonylag nyugodt és biztos megélhetést biztosított a különösen Vas megyében zaklatott plébánoskodás helyett. A teljes képhez hozzátartozik, hogy a győri egyházmegye papjai közül a veszprémi káptalanba hat személy került be, négyen Csepregről, egy a sárvári plébániáról, egy pedig a győri káptalanból került tovább. Közülük hárman nagypréposti méltóságot is viseltek, sőt Zádory Mihály címzetes püspök is lett.¹⁴³ Johannes Fridericus Oelsen magyaróvári plébános pedig rövid időre (1714–1716) pozsonyi kanonokká lépett elő.¹⁴⁴ Mathias Dusich nyéki plébános a bácsi egyház Szt. András prépostságának prépostja lett.¹⁴⁵

Összességében megállapítható, hogy az alsópapságból kikerülő kanonokok karrierjének csúcsa a főesperesi méltóság. Erre a feladatra kiválóan alkalmasak, mert ismerik a plébániák gondjait, az előfordulható problémákat és esperesként már némi vezetői gyakorlatra is szert tettek.

15. Összegzés

Az 1579. évi szombathelyi zsinaton megfogalmazott követelmények, amelyek a tridenti zsinat határozatait követték, lassan utat nyertek Nyugat-Magyarországon. A 18. század elején ugyan még paphiány volt az egyházmegyében, de a papi hivatást választó személyek száma lényegesen emelkedett. A plébániára érkező fiatal pap szemináriumból jött, ahol elsajátította a lelkipásztorkodáshoz elengedhetetlenül szükséges tudást. Bár az alsópapság erkölcsi magatartása még hagyott kívánnivalót maga után, de elődeik hibáihoz képest véteik már szelídebbek. A hibák elkövetésére szolgáló mozgástér leszűkült, időközben ugyanis az egyházmegye központi igazgatása megerősödött. A fenti változásokkal párhuzamosan az alsópapság anyagi helyzete is javult. Mindezekre a változásokra támaszkodva indulhatott harcba az alsópapság, hogy látszólag már katolikus híveit a valóságban is katolikusá tegye.

140 *Bedy V.*: A győri székeskáptalan i.m. 452–453.

141 i.m. 457–458. p.

142 i.m. 461. Műve: *Speculum Jaurinensis ecclesiae*. Jaurini 1747.

143 A Csepregről bekerülőkre ld. a 104. jegyzetet. Sárvárról (1713) jött Orosz Pál, később nagyprépost (*Pfeiffer J.*: i.m. 168.). Felsőöri plébánosból lett győri kanonok Zádory Mihály, majd onnan került Veszprémbe (i.m. 222–223.)

144 *Carolus Rimely*: *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis*. Posonii 1880. 276.

145 MOL E 229 Magyar Kamara Archívuma, *Collationes ecclesiasticales* 2. kötet (1654–1686) ff. 449–450. A királyi adomány 1682. október 2-án kelt.

Melléletek

**I. A győri egyházmegye 1641–1714 közötti időszakról fennmaradt
vizitációs jegyzőkönyvei**

Év	Komár.	Locsm.	Moson	Pápa	Rába	Sopron	Székes- egyh.	Vasvár
1641	–	–	–	–	–	+	–	–
1647	–	+	–	–	–	–	–	–
1651	–	+	–	–	–	+	–	–
1659	–	+(1)	+	–	+	+	–	–
1663	–	+	+	–	–	+	–	–
1674	–	+(2)	–	–	–	+	–	+(3)
1680	–	–	+	–	–	+	–	–
1685	–	–	–	–	–	+	–	–
1696/98	–	+	+	+	+	+	+	+
1713/14	+	+(3)	+	–	+	+	–	+

Megjegyzések a táblázathoz:

- 1659-ben jelent meg először ketté osztva a locsmáncsi főesperesség. Az alsó kerület többnyire magyar, a felső pedig német és horvát plébániákat tartalmazott. 1659-ből csak az alsó kerület vizitációja maradt fenn.
- Csak az alsó kerület vizitációja maradt fenn.
- Csak töredékesen maradt fenn.

**II. Adatok a győri egyházmegye alsópapságáról 1641–1714 között
(összesen 563 személy)**

a) Az egyházmegyében működő alsópapság anyanyelvi megoszlása

horvát	187
magyar	108
német	137
szlovák	8
ismeretlen	123

b) Az egyházmegyében működő alsópapság születési hely szerinti megoszlása

Német-Római Bir.	40
Osztrák tartományok	61
Cseh korona országai	9
Horvátország	12
egyéb külf.	5
egyházmegyén kívüli	
magyarországi	40
egyházmegyei	206
ismeretlen	190

c) Az egyházmegye területén született papok főesperességek szerint (összesen 206)

Komárom	1
Locsmánd	12
Moson	33
Pápa	–
Rába	3
Sopron	118
Székesegyházi	12
Vasvári	27

d) Az egyházmegye alsópapságának átlagéletkora főesperességek szerint rendezve

Év	Komár.	Locsm.	Moson	Pápa	Rába	Sopron	Székes- egyh.	Vasvár
1641	–	–	–	–	–	0	–	–
1647	–	35	–	–	–	–	–	–
1651	–	40	–	–	–	39	–	–
1659	–	36	0	–	0	43	–	–
1663	–	37	0	–	–	50"	–	–
1674	–	35	0	–	–	39	–	35
1680	–	–	42	–	–	43	–	–
1685	–	–	–	–	–	42"	–	–
1696/98	–	39	39	0	34	45	0	41
1713/14	0	41"	41	–	35	34	–	0

Megjegyzések a táblázathoz:

Az egyházmegye papságának átlagéletkora 1696/98-ban 41 év, 1713/14-ben 39.

0 A vizitáció adatai nem értékelhetők.

" Az átlagéletkor kiszámításához a felszentelési adatokat is igénybe kellett venni.

e) A papság filozófiai végzettségének megoszlása

logicus	31
physicus	35
philosophus	40
phil. absolutus	104
baccalaureus	10
magister	41
ismeretlen	402

f) A papság teológiai képzettségének megoszlása

theol.moralis	208
casista	45
speculativus	50
theologus	30
theol. absolutus	31
baccalaureus	7
doctor	7
canonista	6
ismeretlen	179

g) *A papság tanulmányainak a színhegye*

Bécs	159
Graz	9
Győr	11
(Széchényi-féle szemin.)	
Nagyszombat	34
Róma	14
ismeretlen	436

**III. Adatok a győri egyházmegye alsópapságához
az 1696/98. évi és 1713/14. évi vizitáció alapján (összesen 177, ill. 171 személy)**

a) *A papság főesperességenkénti megoszlása*

Megnevezés	1696/98	1713/14
Komárom	–	3
Locsmánd	37	24
Moson	29	33
Pápa	1	–
Rába	8	8
Sopron	40	40
Székesegyházi	3	–
Vasvári	59	62

b) *Az egyházmegye alsópapságának anyanyelvi megoszlása*

horvát	78
magyar	44
német	37
ismeretlen	18

c) *Az alsópapság megoszlása származási hely szerint*

Német-római Bir.	5
Osztrák tartományok	2
Cseh korona országai	2
Horvátország	4
egyházmegyén kívüli	
magyarországi	27
egyházmegyei	96

d) *Az egyházmegyéből származó alsópapság születési hely szerinti megoszlása (összesen 96 személy)*

Megnevezés	1696/98	1713/14
Komárom	1	
Locsmánd	10	
Moson	9	
Pápa	–	
Rábaköz	2	
Sopron	53	
Székesegyházi	7	
Vasvári	14	

e) *Az egyházmegye alsópapságának életkor szerinti megoszlása*

25–35 év:	49 fő	31 fő
36–45 év:	49 fő	33 fő
46–55 év:	31 fő	15 fő
56–65 év:	18 fő	9 fő
66-tól:	1 fő	5 fő
ismeretlen	29 fő	78 fő

f) *A papság filozófiai képzettségének a megoszlása*

logicus	7
physicus	12
philosophus	20
phil. absolutus	32
baccalaureus	3
magister	16
ismeretlen	87

g) *A papság teológiai képzettségének a megoszlása*

theolog.moralis	81	47
casista	3	2
speculativus	18	10
theologus	5	2
theol. absolutus.	8	7
baccalaureus	2	3
doctor	2	3
canonista	3	2
ismeretlen	55	88

h) *Az egy plébánián eltöltött átlagos idő*

0– 4 év:	10	27%	43	36%
5–10 év:	10	27%	49	41%
11–15 év:	6	18%	13	10%
16–20 év:	5	14%	9	7%
21-től:	5	14%	8	6%
összesen:	36	100%	122	100%